ئاو

پرۆژەی گاپ
ئەڵقەیەکی تری کۆلۆنیالیزمەکردنی کوردستان

هەڵۆ بەرزنجەیی

**لە بڵاوکراوەکانی (ڕێکخراوی خوێندکارانی
سۆسیالیستی کورد لە ئەوروپا ـ سۆکسە)**

چاپی دووەم – 2004

خوێنەرانی هێژا ....

ئەم بەرهەمە بچکۆلانەیەی بەردەستان بریتی بوو لە ناميلكەيەكى 20 لاپەڕەیی و بە ناونیشانی (پرۆژەی گاپ , ئەلقەيەكى ترى كۆلۆنياليزمەكردنى كوردستان) سالّی 1992 ڕێکخراومان بلاّوی کردەوە. بە داخەوە کاتی خۆی کۆمەڵێ هەڵەی چاپ و کەماسی دیکەی تێکەوت.

دواتر هاوبیر هەڵۆ چەند ووتارێکی دیکەی جیا جیای لەمەڕ هەمان باسەوە لە کات و شوێنی جیاجیادا بلاّوکردەوە ــ لێرەدا هەموو ئەو بابەتانەمان جارێکی دیکە بلاّوکردۆتەوە و ئاماژە بە سەرچاوەکانیان کراوە ــ .

ئەمڕۆ ڕوونکردنەوەی پرسی (ئاو) و زیادکردنی زانیاری لەمەڕ ئەم مەسەلەیە ، لە هەرکاتێك زیاتر بۆتە جێی بایەخی هەموو لایەك و ڕۆژانە تێکەڵ بە دەیان کێشە و دیاردە دەبێت. لە دنیا دا مەسەلەی ئاو چەندین دەزگا و کەسانی شارەزای بەخۆیەوە سەرگەرمی باس و لێکۆڵینەوە کردووە . وڵاتی ئێمەش بەم سامانە سروشتییە کە بە (زێڕی سپی) ناودەبرێت هێجگار دەوڵەمەندە و چەند زانیارییەکانمان

لەبارەیەوە فراوانتر بکەین ، هێندە باشتر دەکارین مامەڵەی دروست لەگەڵ ئەم سامانە میللییەدا بکەین . وەکو دیکەش دەتوانرێت لە بەهای ئەم چەکە سروشتی و ئابوورییە لە مەیدانی سیاسیدا سوودی زۆر وەربگیرێت و ئاو نەخشێکی ئەرێتی باشتر لە سامانەکانی دیکە لە دووڕیانی چارەنووسسازیی ئێمەدا ببینێ .

لەم چاپەدا جگە لە راستکردنەوەی هەڵەکان و زیادکردنی ئەو چەند ووتارە ، بۆ تێر و تەسەل کردنی باسەکە ، چەند بابەت و کۆمەڵێ زانیاری نوێی دیکەش بەرچاو دەکەون . نووسەر بۆ نووسینەکانی سوودی لەم سەرچاوە ئاڵەمانی و عەرەبیانە وەرگرتووە:

1- Krieg um Wasser ? K.Polkehn 1992.
2- Die H2- Revolition
Jeremy Rifkin 2002.
3 ـ مشكله المياه في الشرق الاوسط / مركز الدراسات الاستراتيجية والبحوث والتوثيق ـ جزئين لبنان 1994.

ڕێکخراومان ... لەگەڵ ئاواتی زیاتری دەوڵەمەند کردنی کتێبخانەی کوردی بە بەرهەمی فرە بابەت، جارێکی دیکە دەستخۆشی لەو کارە دەکات . هیوادارین ببێتە مایەی

بەرهەمی   بەپێزتر بۆ رۆشنبیری و فراوانكردنی ئاسۆی مەعریفی نەتەوەییمان .

لیژنەی رۆشنبیریی ـ سۆكسە

رێبەندانی2703 /2004

پێشەکیی چاپی یەکەم

خوێنەری خۆشەویست ... هەمووان پێدەزانین کە کاری نووسین لەمەڕ مەسەلەیەکی وەك *(ئاو)* دوە چ لە باری ئابووری و سیاسی چ وەك سەرچاوەیەکی سروشتی و کەرەسەیەکی پیشەسازییە , چەند کارێکی دژوار و ئەستەمە و بە تایبەت لە کوردستاندا . هۆکەشی دەگەڕێتەوە بۆ بنەمای بارە بندەستی و وڵات دابەشکراوی و داگیرکراوەکەمان ، کە لە لایەن داگیرکەرانەوە هەموو بوارێکی ژیانمان لێتەنراوە .

رێچکەشکاندن لەم بوارەدا و خستنە بەردەستی یەکەم تۆبەرە ، پێدەچێت ئەم بەرهەمە بچکۆلانەیەی هاوبیر (هەڵۆ) بێت .

هەڵبەتە لە کەموکوڕی بەدەر نییە و دەکرێت بە بەراورد ، بەو مەسەلانەی ئاماژەمان بۆ کرد بە کاری (تنۆکێك لە دەریایەك) دابنرێت . دیارە نەبوونی سەرچاوە و کەمی زانیاریش لە پاڵەوە رۆڵی خۆیان دەلێزن . بەڵام وەك سەرەتا و بە تایبەت پەردە لادان لەسەر پرۆژەیەکی ترسناك و پڕ لە مەترسی بۆ سەر چارەنووسی نەتەوایەتیمان ، کە ئەویش (پڕۆژەی گاپ) ە . ئەم پرۆژەیە بایەخی تایبەتیی خۆی هەیە. گومانیشی تێدا نییە ، کە ئەم کارە ئەرکی کەسانی شارەزا و مەڵبەندە تایبەتییەکانی لێکۆڵینەوەیە . بەڵام سەرئەنجامی

نائومێدی لە چاوەڕوانی و بە مەبەستی ناساندنی پڕۆژەکە و دوورییە سیاسی و ئابوورییەکانی و رەگوریشەی ئامانجە دوژمنکارییەکانی بەرانبەر بە نەتەوەکەمان لە دایکبوونی ئەم بابەتەمان لەبەرچاو گرت .

ڕێکخراومان دەستخۆشکەری لەم کارە کرد و پیرۆزباییش لە هەموو بەرهەمێکی تری سوودبەخش دەکات ، کە کتێبخانەی کوردی لە جۆراوجۆری بوارەکاندا دەوڵەمەند بکات .

سۆکسە

ڕێبەندانی 2691 / 1992

بەرکولێك

زانسـتکاری ئینگلیـزی Henry Carendish لـە سـاڵی 1776 دا لـە تاقیکردنەوەیەکدا لـە Royal Society in london بە هاوکاریی ئامێرێکی ئەلەکترۆنی ئاوی لە گرێدانی O+H پێکهێنـا . ئـەم دوو مادەیـە سـەرەتا ناویـان نـەبوو . ناوبراو ناوی نان هەوای راگرتنـی ژیـان و هـەوای ناسـووتێنەر . سـاڵی 1785 زانایـەکی کیمیـاوی فەرەنسـایی A.L.Lavoisien هـەمان تاقیکردنـەوەی سـەرێی دووبـارە کردەوە و سەرکەوتوو بوو لە کارەکەیدا و دوو مادەی ناوبراوی ناونا H و O .

هایدرۆجین یەکجار لە شەڕدا بـەکارهێنراوە . Cheonike de Gyeton چـوار سـاڵ پـاش پـەلاماردانی زینـدانی Bastille ـ باسـتیل ، بـە مەبەسـتی دوژمنایـەتی کردنـی دوژمنانی کۆماری فەرەنسا ، داوای کرد هایدرۆجین بە بڕی زۆر بەرهەم بهێنرێ و وەك باڵۆن ئامادە بکرێ . ئەوەبوو لـە سـاڵی 1794 دا لە سەربازگەیەکی لای شاری پاریس یەکـەم بۆمبـای هایدرۆجینی دروستکرا . کەنەدییەکانیش هـەوڵی دروسـتکردنی ئەم چەکەیان داوە و ئێستاش شاسواری ئـەم مەیدانـەن و لـەم رووەوە خاوەنی گەورەترین کارخانەن لە جیهاندا .

زانســتکار J.B. Sanderson Haldane هێــزی هایدرۆجینناس ساڵی 1923 کە هێشـتا تەمـەنی نـەبوو بـووە 30 ساڵ لە زانسـتگەی Cambridge لێکچـەرێکی لەسـەر ئــەم بابەتــە دا و ئامــاژەی بــەوە کــرد ، کــەوا هایــدرۆجین سەرچاوەی ووزەی ئایندەیە . ئـەم قسـەیە لـەو سـەرمەدا وەك تەقینەوەیەك وەرگیرا . هێندە جێی سەرسوڕمان بوو تەنانەت هاوئەکادیمییـەکانی خۆشـی باوەڕیـان پـێ نـەدەکرد .نـاوبراو ووتی: هایدرۆجینی شل گرام بە گرام کاریگـەرترین خەزنکـەری ووزەی ناسراوە ، کە سێبەرابەری هەر یەکەیەکی دیکـە کێشـی گـەرمی زیـاتر لـە نـەوت دەدات . Julse Verne لـە سـاڵی 1874 دا لە کتێبی (دوورگـە پـڕ لـە نهێنییـەکان) دا کـە لـە گەرمەی شەڕی ناوخۆی ئەمـەریکادا بڵاویکردۆتـەوە . بـاس لـە هــەڵاتنی 2 ســەرباز دەکـات ، کــە لــە ئۆردووگایــەکی مەیـدانی شـــەڕەوە بـــە هـــۆی باڵۆنێکـــەوە لـــە دووری 7000 میـــل لـــە نیشتمانی خۆیان دەنیشنەوە . رۆژێ یەکێ لە سەربازەکان لـە ئەنـدازیار Cyrus Hardiny ی دەپرسـێ : چـی بەسـەر بازرگانی و پیشەسازی ئەمەریکادا دێت ، گەر خەلووزی نەما؟. چی دەسووتێنن ؟ . هاردین لە وەڵامدا دەڵێ ئـاو . واتـە 128 سـاڵ پـێش ئێسـتا ئـەم بیرۆکەیـە هـەبووە ، کـە ئـاو بکرێتـە

سەرچاوە و رووناکی و گەرمی لیّ دروست بکریّت و جیّی هەموو کەرەسەکانی دیکە بگریّتەوە .

شۆڕشی ئاو کە بەشیّکی دیاری پسپۆڕان و زانایانی دنیای بە خۆوە سەرقاڵ کردووە . زانایان بەردەوام عەودالّی ئەوەن وەك ئەلتەرناتیفیّکی باشتر لە نەوت بیخەنە کارەوە ، بە مەبەستی ئەوەی وەك چارەسەریّك بە رووی موسڵمانی رادیکال و کۆتایی هیّنان بە بەشیّك لەو کیّشمە و هەرایانەی لە دنیادا لەژیّر پەردەی نەوتدا هەیە بهیّنن و بەشیّکی دیاری چاوچنۆکی رۆژئاوا خاوبکەنەوە .

دوای رووداوەکانی 11 ی سیّپتەمبەری 2001 هەردوو کارخانەی گەورەی Dutch Shell&Royal لە کۆنفرانسیّکی پرۆگرامی UN دا بانگەوازی ئەوەیان کرد ئاو بکریّتە سەرچاوەی ووزەی داهاتوو . لەو بانگەوازەدا هاتووە ، کە خەلووز ـ نەوت ـ گاز فۆرمیّکی نویّ وەردەگرن و Shell نزیکەی یەك ملیارد دۆلاری بۆ خەرجی تازەکردنەوەی ئەم پرۆژەیە تەرخان کردووە .

پیّدەچیّت وڵاتی ئیسلاند بیەویّ یەکەمین دەستپیّشکەری ئەو هەنگاوە گەورەیە بیّت . کە مەبەستیّتی خۆی لەو وابەستەییەی خەڵوز و نەوت رزگار بکات . ئامانجیّکی دیکەش لەو مەبەستەدا بپیّکیّ و ژینگەی وڵاتەکەی لە دووکەڵ و گازی

CO_2 پاك بكاتەوە و بپارێزێ . بۆیە بڕیاری داوە هەتا ساڵی 2050 لە ڕووی ئابوورییەوە پشت بە ئاو ببەستێت . ئەم ڕاگەیاندنەش لە لایەن Jon Björn Skulasonبەڕێوەبەری Icelandic New Energy (INE) وە لە بەڵگەنامەیەكدا بڵاوكرایەوە .

دوورگەی ئیسلاند دانیشتوانەكەی 285000 كەسە و 180000 یان خاوەنی ئوتومێلی خۆیانن . شەقامێكی بازنەیی بە درێژایی 1400 كم بە دەوری دوورگەكەدا هەیە و بۆ هەر 200 كم (بەنزینخانەیەك ـ ئاوخانەیەك) دروست دەكەن .

بەڕێوەبەری ناوبراو دەڵێ : دوای ئەو ڕاگەیاندنە دانیشتوانی دوورگەكە بەردەوام تەلەفونمان بۆ دەكەن و دەپرسن ، كەی دەتوانن ـ ئوتومبێلی ئاو ـ واتە بە ئاو ئیش بكات بكڕن ؟.

بەڵێ بەم جۆرە گۆڕان و پێشكەوتن لە دارەوە بۆ خەڵوز و لەوێوە بۆ نەوت دەمانگەیەنێتە شۆڕشی ئاو .

پرۆژەی گاپ

ئەڵقەیەکی تری کۆلۆنیالیزمەکردنی کوردستان

ئەو گۆڕانە گرنگەی شۆڕشی پیشەسازی بەسەرجیهاندا و بە تایبەتی بەسەر ئەوروپادا هێنای ، رەوتی مێژوویی و سیاسی جیهانی لە گەلێ لاوە گۆڕی و وڵاتانی پیشەسازی خستە سەر کەڵکەڵەی گەڕان بە دوای (کەرەسەی خاو و بازاڕ) دا و زەمینە خۆشکردن بۆ ئاسانتر و هەرزانتری بەرەوپێشچوون و بەردەوامی داهێنانە نوێیەکانیان. ئەم نیازە نوێیەشیان هێنانینییە سەر بیری ئەوەی چاوی تەماع ببڕنە وڵایانی تری جیهان بە تایبەتی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەرنامەی پراکتیکی و زیرەکانەی بۆ نەخشەکێش بکەن و سامانی ئەم وڵاتانە بۆ سوود و بەرژەوەندیی خۆیان تاڵان بکەن .

نەوت ... یەکەم کەرەسە و فاکتەری گرنگ بوو لەو دەمەدا کە گۆڕانی گەورەی لە بواری گەشەپێدان و بەردەوامی پیشەسازی و تەکنەلۆژیادا پێکهێنا و بینی . لەگەڵ هەڵگیرساندنی شەڕی جیهانی یەکەمدا و بڵاوبوونەوەی هێزە سوێندخۆرەکان بۆ ناوچەکانی ژێر قەڵەمڕەوی عوسمانییەکان

وه دۆزینــەوەی (چــاڵگەی نــەوت) تێیانــدا , بایــەخی ئــەم ناوچانە زۆر بەرزبوونەوە.

کوردستان .. یەکێك بوو لەو وڵاتانەی لە پاڵ بوونی چەندین کەرەسەی تری گرنگدا بە کانگـای نـەوت ئـاشـکرا بـوو. ئـەم هۆیەش واشکایەوە کـە هێـزە سـوێوندخۆرەکان (فەرەنسـا و ئینگلیــز) وە بەتایبــەتی ئینگلیــز رۆڵێکــی گــرنگ لــە نەخشەکێشان و دیاریکردنی چارەنووسـی کـورد و کوردسـتاندا بلێزێ و پلانێکی ستراتیژی (دوور و نزیـك) رەنگرێـژ بکـات . هەر بۆیەشـە کێشـە و هـەرای زۆری بـۆ خـۆی قـوووتکردەوە و بەگـژی (فەرەنسـا ، ئیتالیـا ، تـورك و رووسـیای تـەزار) یـدا چووەوە و پشتی لە دۆستە نزیکەکەی خۆی (یۆنـان) کـرد ، پاش ئەوەی لەشـەڕدا بەرانبـەر ئـەتاتورك دەبـەزین . ئینگلیـز هەموو ئەمانەی لە پێنـاوی خـوارووی کوردسـتاندا و سـتراتیژە گرنگەکەی لە کوردستاندا کرد .

ئاکامی پەیمانە چەپەڵەکانی (سان ریمۆن و سایکس پیکۆ) و دیزە بەدەرخۆنەکردنی پەیمانی (سـیڤەر) بـە دابەشـکردنی میراتی عوسمانی کۆتایی هات و کوردستانیش دابەشکرا و هـەر بەشێکی بە زۆر خرایـە سـەر دەوڵەتـە زۆڵەکـەکانی (تورکیـا ، ئێران ، عێراق ، سوریا و سۆڤیەت).

تەنها و تـەنها هـەر (نـەوت بڕيـارى چارەنووسـى سياسـى كوردسـتان) ى نـەداوە ، چـونكە ئينگليـز پـاش حـاڵيبوونى لەوەى كورد هەموو مەرام و نيازەكانى بۆ ناهێنێتـە دى ، ئـيتر بـــە هـــەموو شـــێوەيەك دژى پێكهێنـــانى كيـــانى كـــوردى وەسـتايەوە. ديسـان ئينگليـز بـە جانتايـەكى دبلۆماسـييەوە هاتبووە ئەم ناوچەيە كە دەقى بڕيارەكانى (سايكس پيكۆ)ى تێدابوو . شێخ مەحموودى رابەرى كوردايەتى ئەو سەردەمەى كـورد ، كـە مێـژووى بزووتنەوەكـەى لەگـەڵ ئينگليـزدا لـە هەڵچـوون و داچـووندا بـوو، ئـەو دەمـەى بـووە حوكمـدارى كوردستان لـە شـوێنێكى وەك هەڵەبجـەدا كـە تـەنها (70) كم لـەولاى سـلێمانييەوەيە دەسـەڵاتى بـڕى نـەكردووە . چـونكە ئينگيز رێگەى مومارەسەكردنى دەسەڵاتى ئاسايى لێگرتبـوو . ياخود هەر لە دژى ئيرادەى كورد بازى بەختيان هەڵدايە سـەر شانى (مەليك) ێك لە حيجازەوە و هێنايان و تـاجى عێراقيـان كردە سەر . شێخ مەحموديش بـۆ هيندسـتان دوورخرايـەوە و فرۆكـەى ئينگليـز لـە هـەموو عێراقـى دروسـتكراودا و بـۆ يەكـەمينجار لـە سـلێمانيدا مـەرگى چـاند . لـە بارێكـدا كـە چ زەمينەى كوردستان و چ لێهاتوويى شـێخى نـەمر بـۆ ئيـدارەى دەوڵەت زۆر گونجاو و لەبارتر بوون .

ئیدی نەوت بەوەوە نەوەستا و چووە مەیدانی دروستکردنی بەرژەوەندی و پێوانە و کێشانەی گەلێ هاوکێشەی گرنگەوە . دەبینین گەلێ لە میللەتانی دنیا بە هۆی بوونی نەوت و سامانی تری ژێر زەوییەوە بوونەتە خاوەنی کیانی سەربەخۆی خۆیان ، کەچی بۆ کورد بووە هۆیەکی بندەستی و نیشتمان پارچەپارچەبوون .

گەلێك پێیان وایە تەنها نەوت فاکتەر و کەرەسەی بایەخدارە لە جیهاندا . دەکرێت ئەم بۆچوونە بۆ ئەو سەردەمەی ساوایی شۆڕشی پیشەسازی بەراست بگەرێت . بەلام وەك ئێستا دەبینین ئەندازیار و شارەزاکانی ئەوروپایی هەر زوو هەستیان بە گرنگی گەلێ شتی تر کردووە کە ئەو پێوستییانە وابوون بۆ جۆری پیشەسازی و تەکنەلۆژیای ئەو رۆژە زۆر مەبەست نەبوون و زۆر بۆی دانەماون .

ئاو ... هێدی هێدی وەك ئاشکرا دەبێت یەکێك بووە لەو سەرچاوە و سامانە زۆر گرنگانەی کەوا هەست بە بایەخی کراوە و لەبەرچاوگیراوە و بگرە لایان زۆر لە نەوت بەنرختر نەبووبێت ، وا قەت کەمتر نەبووە . ئەندازیاری سویسری Hans Boesch لە کتێبەکەیدا ئاو یان نەوت ـ Wasser oder Oel دا دەلێ (بۆ ئابوورییەکی نەتەوەیی بەهێز و چەسپاو ئاو وەك خوێنی شادەماری ژیان وایە ، کە لەم

سەرچاوەیەوە بەها و قازانج و دەستکەوتێکی زۆر گەورە هەڵدەقولێ ، بەڵام نەوت زیاتر لە جۆگەلەیەك دەچێت کە سنووری وڵاتی خۆی جێدەهێڵێت و بێ هیچ سوود و قازانجێکی زۆر دەرژێتە نێو ئەستێڵکێکی ترەوە و رۆڵی گەورە لە گۆڕانی ژیانی خەڵکی ئەو وڵاتەدا دەبینێ).

ئاشکرایە کەوا نەوت رۆڵی کاریگەری لە چارەنووسی ئێمەدا لەم سەدەیەدا گێڕاوە ... بۆ ئەم سەردەمە نوێیەش بە گوێرەی هەلومەرج و دیاردە و پێداویسیەکانی تەکنەلۆژیا و پڕکردنەوەی گەلێ پێویستی تری گرنگ ئاو ئەم جارە بە هەمان کێشانە و پێوانە دەمانکاتەوە قوربانی سیاسەتی نوێ . بە تایبەتی پاش ئەوەی رێژەیەکی زۆری ئاوی زەریا و رووبارەکان پیس بوون و ئاووهەوای وڵاتە پیشەسازییەکان ژیانی خەڵکییان خستۆتە مەترسییەوە. ئاو جگە لەوەی نرخی پەیتا پەیتا بەرز دەبێتەوە ، هەمان کات دەستکەوتی گەلێ سنووری تری تێپەڕاندووە و ئەمڕۆ وەك چەکێکی سیاسی بەکار دێت و هەڕەشەی پێدەکرێت . هەڵبەت بایەخ و گرنگی ئاو بەوەدا لە نەوت و گەلێ شتی تر بالاترە، چونکە کانگا و سەرچاوەیەکی بێکۆتاییە و بە ژیانی رۆژانەی مرۆڤەوە بەندە .

کوردستان چەند بە نەوت دەوڵەمەندە جارەهای جار زیاتر بە ئاو دەوڵەمەندە و خاوەنی (دیجلە ، فورات ، زێی گەورە و

بچووك ، خاپوور ، سیروان و گۆمەكانی وان و ورمێ و دەریاچەكانی (دوكان و دەربەندیخان) و ملیۆنەها كانی و كاریز و سەرچاوەی تری ئاوە . هەروەها بە ئەندازەیەكی زۆریش بەفر و باران لە كوردستاندا دەبارێ . ئەمانە هەمووی كانگای زێڕن .

وا بۆ چەند سالێك دەچێ خەریكە پەردە لەسەر پلانی (پرۆژەی خواروی ڕۆژهەلاتی ئەنادۆل) بە توركی Gueneydogu Anadolu projesi كورتكراوەكەی بە GAP لادەبرێت و سەرنجی جیهان بەلای خۆیی و (دووری - Dimension)ەكانیدا رادەكێشێت .

توركیا جگە لەوەی بە وڵاتێكی میلیتاری هەژار ناسراوە و زوو زوو ئینقلابی تێدا روو دەدات ، ئەمڕۆ لە سایەی ئەم پرۆژەیەوە نەعرەتە لێدەدات و ترسی خستۆتە بەردەم وڵاتانی (عێراق - سوریا و ئێران) و هەموو كەنداو و هەتا ئیسرائیلیش . پرۆژەی ناوبراو بۆتە مایەی مقۆمقۆی وڵاتانی ئەوروپایش . بە تایبەت سالانێكی زۆرە توركیا دەیەوێت ببێتە ئەندامی كۆمەڵگای ئەوروپایی و بەشداری پێشبڕكێی جیهانی بكات لە مۆدێرینیزمەكردنی وڵاتەكەیدا و بازاڕێكی گەرمی ناوخۆ پێك بهێنێ و باری ئابووری پێ راست بكاتەوە . پرۆژەی ناوبراو دەیكاتە خاوەنی سەرچاوەیەكی گەورە و بەهێزی

ووزەی کارەبایی و گەلیّ دەستکەوتی تری بەرز کە دەتوانیّ زۆر هەنگاوی گرنك لەسەر ئەو زەمینە خۆشبووە بنیّ چ لەسەر ئاستی بەرنامەی ناوخۆ و چ دەرەوە و بەگشتی گەمارۆی کورد بدات و سڕینەوەی کوردستان خێراتر بە ئەنجام بگەیەنێت .

مێژوو و پێکهاتووەکانی پڕۆژەکە

پڕۆژەی GAP لە ساڵی 1970 وە نەخشەی بۆ کێشراوە و لە کۆتایی هەمان ساڵەوە کاری تێدا دەکرێت . ئەم بیرە بیری (ئەتاتورك)ە کە زۆر بە پەرۆشی پیشەسازیی نەتەوەییەوە بووە و لە هەموو بۆنەیەکدا دووپاتی بایەخی ئەم مەسەلەیەی کردووەتەوە . کەواتە ئەمە خەونێکی کۆنی داگیرکەرانە .

لەسەر رووباری دیجلە و فورات بەنداوی ئەتاتورك دروست دەکرێت ، کە بە تێکڕا بەنداوەکە :

2 کم درێژە و 169 م بەرزە . پڕۆژەکە هەمووی 73000 هەزار کم زەوی داگیر دەکات . واتە دوو ئەوەندە و نیوی ولاتی بەلجیکا یاخود هێندەی هەر سیّ ولاتی هۆڵەندا ـ لۆکسۆمبۆرگ ـ بەلجیکا و لە 30٪ هەموو ولاتی ئەڵمانیا پێکدەهێنێت . 21

بەنداو و 17 وێستگەی بەرهـەمهێنانی ووزەی کارەبـایی و 30 سیستەمی ئاودێری گەورە کە لـە 13 پـرۆژە پێکهـاتووە کـە ئەمانەن :

1) پڕۆژەی فوراتی خواروو .
2) پرۆژەی ووزەی ئاویی قەرەقایا .
3) پڕۆژەی لیولری فورات .
4) پرۆژەی ئاودێری - بازیکی ، سووروج .
5) پرۆژەی کاحتا ، ئەیدیئامان .
6) پرۆژەی ئارەبان ، گویسقو ، ئەیدیئامان .
7) پرۆژەی گازی ئەنتەب .
8) پرۆژەی قرالقیزی ، دیجلە .
9) پرۆژەی باتمان .
10) پرۆژەی سلیڤان ، باتمان .
11) پرۆژەی کەرزان .
12) پرۆژەی ئیلیسو .
13) پرۆژەی جزیرە .

نزیکەی 50 وێستگەی ئاوی هەیە . گـاپ 16000 هـەزار کـم زەوی پـێ ئـاو دەدرێـت . ئەمـەش نزیکـەی 5,9٪ هـەموو رووبەری تورکیایە و 22 ملیارد وات ووزەی کارەبـایی لـە یـەك

کاژێردا بەرهەم دەهێنێت . گاپ 2 کەناڵی هەیە کە 27 کم درێژن و لە لاباڵێکی بەنداوی ئەتاتورکەوە و لای شاری ئورفەوە ئەڕوات و بە گەورەترین و درێژترین کەناڵی ئاودێری جیهان دەژمێردرێت و بۆ هەر چرکەیەك 328 کم ئاو دەدەن . پرۆژەی ناوبراو 12000 هەزار کرێکار بە دوو شەفت کاری لەسەر دەکەن .

گاپ 6 پارێزگای کوردی (ئەیدیمان ، ئورفە ، ماردین ، سیرت ، دیاربەکر ، گازی ئەنتەب) ئەگرێتەوە . رژێمی تورکیا بۆ کرێکارانی پرۆژەکە و ئەندازیارە بێگانەکان ئاوەدانی (بەنداوی ئەتاتورك) ی کردۆتەوە بە قوتابخانە و هوتێل و مزگەوت و نەخۆشخانەوە و نزیکەی 9000 هەزار دانیشتووی هەیە . تورکیا بەم پرۆژەیەوە پاش وڵاتی نەرویج دەبێتە گەورەترین وڵاتی خاوەنی سەرچاوەی هێزی ناوخۆیی ئاو لە ئەوروپادا . 70٪ ی دانیشتوانی راستەقینەی گاپ نەخوێندەوار و دواکەوتوون . بەنموونە 13000 هەزار کەس یەك پزیشکیان هەیە و 70٪ گوندەکانی کوردستان بێ کارەبا و تەلەفون و پێداویستی و دەستاوێژەکانی تری خۆشگوزەرانی ژیانن . لە دەوروبەری ئەم پرۆژەیەدا 3551 گوندی بچوك و 1538 ئۆردوگای بچوك هەیە دەبێت تێکبدرێن و خەڵکەکەی بۆ شوێنی تایبەتی رابگوێزرێن و دژ بە شۆڕشی

کورد بە زۆر چەکدار بکرێن . گاپ وەك لەبەرچاو گیراوە لە نێوان سالانی 2000 ـ 2020 دا کۆتایی بێت . ئەم بەرهەمەش 25٪ ڕێژەی نەوت هێنانی تورکیا لە عێراقەوە کەمدەکاتەوە بۆ تورکیا کە جاران 46٪ پێویستی ووزەی تورکیا بە نەوتی عێراق پڕدەبووەوە. هۆکاری پەلەکردن لەم پرۆژەیە گرێ درابوو بەسەرکەوتنیانەوە لە هەنگاوی یەکەمی تاقیکردنەوەکەیاندا لە پرۆژەی قەوارە بچوکی بەنداوی کەبەن کە بەتەنیا 44٪ ووزەی تورکیای پێ دابین کرا . سالّی 1970 کە قەیرانی نەوت سەری هەڵدا و مەترسی گەورە رووی لە پرۆسەی پیشەسازی کرد ، ئەودەمە خێرا تورکیا بۆ فەراهەمکردنی پێویستییەکی تر لە جێی نەوت بە هاریکاری کارخانە و دامودەزگا جیهانییەکان بیری لەوە دەکردەوە لە هێزی ئاو هیوای خۆی مسۆگەر بکات و بەو حالّە شرەی باری ئابوورییەوە کە داهاتی سالانەی تاکێك لە تورکیادا 38 دۆلارە، کەچی برِی 22 ملیۆن دۆلار بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ئەم پرۆژەیە تەرخان بکات .

تورکیا بۆ ئەم مەبەستە پەیمانی لەگەڵ کارخانە و ئەندازیارانی (ئەلّمانی و سویسری و ئیتالی) ببەستێ و لە بانکی جیهانییەوە قەزر مسۆگەر بکات بە بیانووی دامەزراندن و بیناکردنەوەی ولاتەوە . ئەوەی شایانی ووتنە تورکیا بۆ هەر

ئەندازیارێکی بێگانە 10 بەرابەری ئەندازیاری تورك پارەی داوە .

بە کورتی لەگەڵ تەواوبوونی ئەم پرۆژەیەدا ئاسۆی دوارۆژێکی خێروبەرەکەت روو لە تورکیا دەکات . وەك خۆیان دەڵێن (دەرمانی هەموو دەردەکانمان دەکات) و (ئێمە ئاغا و سولتانی دوارۆژی ناوچەکەین) . هەژاری و بەرتەسکی بازاڕی تورکیا بە هۆی ئەو قەیرانەوەی ئاماژەمان بۆ کرد ، تا ساڵی 1970 تەنها دوو کارخانەی ئۆتۆمۆبیلی وەکو (فۆرت و فیات) هەموو پێداویستی هاتووچۆی تورکیای پێ تێرکراوە .

بەرپاکردنی گۆڕانێکی گەورە لە پیشەسازیکردنی تورکیا وە پەرەسەندنی بەسەر شێوە و شێوازی بازاڕی ئەوروپایی بەرنامەیەکی ستراتیژی بۆ تورکیا هێنایە گۆڕێ و وا بۆ 10 ساڵ دەچێت تورکیا توانای شمەك ناردنە دەرەوەی هەیە . ناوەندە ئابوورییەکانی تورکیا لە خولگەی ئەم شارانەدایە (دیاربەکر ، باتمان ، سیرت ، ئەیدیئامان ، ئورفە ، گازی ئەنتەب و ماردین) کە کوردستانە .کوردستان سەرچاوەی زۆربەی کەرەسە خاوەکانی تورکیایە. وەك مس و خەڵووز لە ئیلازق و سەرپاکی بۆ شاری (مێرسین) ی تورکنشین و ناوچەکانی تر دەبات .

به هۆی پرۆژەی گاپەوە سروشت و دیمۆگرافیای کوردستان هاتۆتە گۆڕین و زیانی سەختی پێگەیشتووە . نزیکەی 155 گوند بوون بەژێر ئاوەوە و دانیشتوانەکانیان له ساڵی 1980 ـ 1983 دا راگوێزراون بۆ دووری 1500 کم دوور له زێدی خۆیان و هیچ خەرامانێکیان بەرانبەر بە زیانەکانیان وەرنەگرتووە و ئەوانەیشی بەرەنگاری ئەم راگوێزانەیان کردووە سزای توندتر دراون و بۆ قوڵایی شوێنە دوورەکانی تورکیا دوورخراونەتەوە . بێگومان بەشی 55٪ یان خاوەنی زەوی خۆیان بوون و لێیان سەندراوەتەوە و بە هیچ جۆرێك رێگەیان پێنادەن لە هیچ شوێنێکی تری تورکیا زەوی و زار بکڕن یاخود خانوو دروست بکەن .

تورکدۆقان کە بە زانای سۆسیۆلۆژی سەرپەرشتیکەری پرۆژەکە دانراوە دەڵێ : (گاپ دەبێت پاشماوەی فەرهەنگ و شارستانیمان بێت و هەمان کات واژە و گوزارشتی ناسنامەی نەتەوەیی ئەمرۆمان بێت) . تورکیا لە چەندین رێگا و کەناڵەوە و لەباری سۆسیۆلۆژی مانەوییەوە دەیەوێت هانی کورد بدات تاوەکو پشتیوانی لەم پرۆژەیە بکەن و بەدەم بانگەواز و پلانەکانی دەوڵەتەوە بێ دوو دڵی و سڵکردنەوە بچن. بە تایبەتی دوای ئەوە کە ساڵی 1980 بڕیارێکی گرنگ

سـەبارەت بـە كوردسـتان راگەيەنـدرا . كـە چـيتر نابێـت ئـەم ناوچانە بە دواكەوتوويى بمێننەوە. (واتە ڕێگاوبـان و كارەبـا و تەلەفون) يان بۆ رابكێشرێت و بـە شـێوەيەكى سيسـتەماتيكى ئاوەدان بكرێنەوە . ئـەو پـەردە چـەپەڵەى دراوە بەسـەر ئـەم هەموو تاوانانەدا ناوى (بەرنامەى گەشەسەندن و پێشكەوتنى توركيـا) ى لێنـراوە . بـەڵام دەبيـنين لـە كـەناڵى ئورفـەدا 16000 هەزار كرێكارى تەنها تورك كـارى تێـدا دەكـەن و بـە هيچ جۆرێك رێگە نادەن كوردێك كـارى تێـدا بكـات . تەنانـەت ئـەو توركانـەى لـە بورگاريـا و وڵاتـانى تـرەوە روو لـە توركيـا دەكــەن لــەوێ كاريــان دەدەنــێ و نيشــتەجێيان دەكــەن . بەمــەرجێ زۆرينــەى كــوردى ئــەم ناوچــانە هــەژار و بێكــارن . دەوڵەتى تورك بيانووى بۆ ئەمە ئەوەيە گوايە كورد لە كاركرندا كەمتەرخەم و تەمەڵن . بەڵام بە پێچەوانەوە بۆ بەرەى شـەڕ و بوارى سەربازى ، سەربازە كوردەكان لەبەرئەوەى گوايـە ئـازا و جوامێر و وريا و كردەن ، سەر سنوورە پڕ مەترسـييەكان و پێشەوەى بەرەكانى جەنگيان پـێ دەتـەنن . يـاخود بەرهـەمى هەموو پرۆژەى گاپ راسـتەوخۆ كارەباكـەى بـۆ وێسـتگەيەكى تايبــەتى لــە ئەنقــەرە دەگوێزرێتــەوە ، تاكــە گلۆپێــك لــە كوردستاندا بە كارەباى (گاپ) هەڵناكرێت .

ئاكامی ئەم سیاسـەتە چـەپەڵ و فاشـییانە دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەو بەرنامـە وورد و زیرەکانـەی کـە ئـەم پرۆژەیـە لـە خـۆی گرتووە . لە لایەن ژەنەڕاڵ و ئەندامانی ئاساییشی نەتەوەیی و شـارەزایانی تورکییـەوە پەسـەندکراوە و دووری سـتراتیژی و سیاسی و ئابووری و سەربازی تێکشکاندنی کۆمەڵایـەتی خـۆی هەیە و بۆ چەندین چەرخی داهاتوو زامنی سـەلامەتی تورکیـای پێوە دیارە . کلیلـی گفتوگـۆ و مامەڵـە و هەڵوێسـتیان دەبێـت بەرانبەر بە وڵاتانی ناوچەکە و جیهان .

گووتەی (بەهەشتی داهاتوو) گـەلێ جـار لـەبری (گـاپ) لـە لایەن بەرپرسەکانی تورکەوە بەکاردێت . پڕۆژەی (گـاپ) لـە باری کشـتوکاڵ و پـەروەردەکردنی مەڕوماڵاتـەوە زیـانی زۆری گەیانـدووە . بـە نموونـە بـەهۆی کەمبوونـەوەی شـینایی و لـەوەڕگاوە لـە ناوچـەکەدا 5 ملیـۆن مـەڕ و 2 ملیـۆن بـزن تـەفروتوونا بـوون . هـەزاران باڵنـدە و گیانلەبـەری تـریش لەبەردەم هەڕەشەدان و بەرەو نەمان دەچن . ئەمـەش زیـانی گەورەیە بە سامانی میللیمان گەیشتووە و دەگات .

ئامانجە گشتییەكانی رژێم لە (گاپ) دا

خودی رژێمی ناوەندی بۆ بەرهەمهێنانی ژیانێكی پڕ لە كامەرانی بۆ میللەتی سەردەست ، لەم پرۆژە كۆلۆنیالیزمییە ئەم لایەنانەی تری بۆ لەبەرچاوگرتوون :

() بەشی گەشتوگوزار لە شاری ئەیدیئامان گەشەی پێبدرێت بە كردنەوەی هوتێل و سەیرانگای زیاتر و مۆدێرینتر و جۆگا و رووبار و دەریاچەی دەستكرد پێكبێت . پرۆژەی ناوبراو بە بەهەشت, ئاو و هەواكەی هێندە لەبار و سازگارە كە لە ئاووهەوای ولاتی كالیفۆڕنیای ئەمەریكا گەلێ گرنگتر دەبێت. سالانە دەكرێ 2ـــ3 بەرهەمی جۆراوجۆری لێ بەرهەم بهێندرێت.

() گەشە بە پیشەسازی كشتوكاڵ و دانەوێڵە و دەرهێنانی رۆنی رووەك و لە ئورفە بدرێت . لە دیاربەكریش بە هەمان شێوە .

() بەرهەمهێنانی ئامێری مۆدێرن بۆ هاڕین و ئارد بەرهەمهێنان.

() لە سیرت كارخانەی گۆشت و ماسی خستنە قووتووە و پیشەسازی بەرهەمهێنانی چەرم دابمەزرێ .

() شاری گازی ئەنتەپ وەك ناوەندێكی گرنگ بۆ ئەم ناوچەیە بایەخی پێبدرێت و كارخانە و دامەزراوی پێویستی تێدا بكرێتەوە .

() گۆڕانكـاریكردن لـه ڕێگاوبـانی شـارەكاندا بـۆ ئاسـانكردنی كۆنترۆڵی سەربازی و پاراستنی ئاسایش له كوردستاندا .

() بەرهەمی ناوماڵ و چنین و ڕستن و كاری دەست ڕەنگینـی و پیشەسازی كیمیاوی و تەلـەفون و پەیوەندییـەكانی تـر بـەرەو پێش ببرێن .

() بوژانەوەی زەوییه وشك و بێكەڵكەكان و بەشێوەیەكی نـوێ به پیت و بەرەكەت كردنیان .

() گەشەدان به بازرگانی و ناردنه دەرەوەی شمەك و فرۆشتنی ئاو چ به وڵاتانی ناوچەكه به تایبەتی وڵاته عەرەبییـەكان . بـه تایبـــەت كـــه نرخـــی ئـــاو هاوشـــانی نـــەوت و زیـــاتریش دەوەستێتەوە.

() ناردنــه دەرەوەی ووزەی كارەبـایی و بەرهــەمی كشـتوكاڵی زیاتر .

() بەكارهێنانی ئاو وەك چەكێكی سیاسـی دژی ناحـەزەكانی (سـوریا ، عێـراق و ئێـران) . وەك كێشـەكەی سـەرەتای سـاڵی 1990 كه توركیا ڕێژەی ئەو ئاوەی كه دەچێته سوریاوه لـه 500 مەترسێجاوه له خولەكێكدا كرد به 120 م3 . دیمـەرێل دەڵێ (چۆن خوا نەوتی به عەرەب داوە، واش ئـاوی بـه تـورك داوه . بۆیه ئێمه مافی خۆمانه چۆن هەڵسوكەوت لەگـەڵ ئـەم بەرەكەتەدا دەكەین) .

() گەمارۆدانی بزووتنەوەی کوردایەتی پاش سەرهەڵدانی ئەو خەباتە چەکدارییە تێیدا . بەتایبەت ئەم ناوچەیە بە دیارترین ناوچەی جموجوڵ و کوانووی خەبات ناسراوە .
() هەوڵێکی تر لە بەگەڕخستنی سیاسەتی شۆفێنیستانەی کەمالیسیانە بۆ توانەوەی کورد و راگوێزانیان بۆ ناوچە تورک نشینەکان بە قەولی دێمرل با (زمانی خاوێنی کوردی تێکەڵ بە زمانی تورکی بێت و ئەم کوردانە ببنە تورک) .هەڵبەتە لەسنووری ئەم پرۆژەیەدا نزیکەی 5 ملیۆن کورد دەژین و بێ موڵك وماڵن و ناچاری خراپەکردن دەکرێن.
() کەمکردنەوەی مەترسی لەسەر ئابووری و ئاسایشی وڵات .
() پاراستنی بایەخی جیوپۆلەتیکی تورکیا بۆ بەرژەوەندی جیهانخۆران و خۆ قووتکردنەوە وەك ئاغای ناوچەکە. بە تایبەتی بەسەر ئێراندا وەك وڵاتێکی شیعە و بەسەر عێراقدا وەك دەوڵەتێکی بە هێز و چاوبڕینە ولایەتی موسڵ . لەم رێکایەشەوە کوردستان بکاتە بنکە و پایەگای هێزە جیهانییەکان بە تایبەت پاش نەمانی شەڕی سارد .
() هەوڵی بە پەلە بۆ بوونە ئەندامی کۆمەڵگای ئەورووپا و نیشاندانی ووزە و بایەخی بازاڕ و بەرهەمی تورکیا بە ئەورووپا .
لەم رووەوە وەزیری ناوخۆیان زوو زوو رایدەگەیەنێ کەوا (تا سەدەی 21 وڵاتێکی زێڕین ساز دەکەن) . بەڵگە بۆ

سەلماندنی زیاتری بایەخ و رۆڵی ئاو لە راگەیاندنێکی ستراتیژی ناسـی کەنـداو Peter Schweizer ی ئەمەریکیـدا دەردەکەوێت ، کـە لـەدەمی شـەڕی دووەمـی کەنـداودا ووتـی (ئێمە بە یارمەتی تورکیا دەتوانین سەدام لە چەند هەفتەیەکدا بـێ ئـەوەی پێویسـت بـە تەقانـدنی یـەك تاقـە فیشـەك بکـات بهێنینـە سەرچـۆك) . بێگومـان مەبەسـتی بـە ئـاوی دیجلـە و فوراتە .

ستراتیژی ئاو لە ناوچەکەدا

قەیران و قاتوقڕی ئاو وەك پێویستییەکی ژیان لە ناوچەکەدا تا بێت بەرزدەبێتەوە و هەموو وڵاتانی ناوچەکەی ناچاری ئەوە کـردووە بـیر لـە دوارۆژ و چارەنووسـی خۆیـان بکەنـەوە . بـە نموونـە ئیسـرائیل وەك دەوڵـەتێکی بـەهێز و پێشـکەوتوو بـۆ ناوچەکە دێنینەوە تا بزانین ئاو چ ئەرکێکی بۆ دروستکردووە و چ مەترسـییەکی خسـتۆتە بـەردەم داهـاتووی . ئیسـرائیل بـۆ خۆی بە (دەوڵەتی تینووی ئاو) ناوبانگی دەرکردووە .

ئیسرائیل تەنها بۆ دانـانی دەزگایـەکی پاکردنـەوەی ئـاو لـە خوێ لە ناوچـەیەکی بچووکی کـەرتی غـەزا دا زیـاتر لـە 150 ملیۆن دۆلاری بەخەرج داوە. 1948 کـە ئیسـرائیل دروسـتکرا ژمـارەی دانیشـتوانی 160 هـەزار کـەس بـوو . بـە تێکـڕا

پێویسـتیان بـه 230 ملیـۆن م3 ئـاو بـوو . لـه سـۆنگەی زیادبوونی ژمارەی دانیشتوانیەوە بە تایبەت پـاش ئـەوەی کـە جولەکەکانی شورەوی بەرەو ئیسـرائیل دەگەڕێنـەوە تـا سـاڵی 2000 ، کە دەگەنە نزیکەی 5,5 ملیۆن دانیشتوان . هـەموو ساڵێ پێویستی بە 1800ملیۆن م3 ئاوی زیاتر هەیە . دەبێت ئەوەش بووترێت 1/2 یەك لەسەر دووی ئەو ئـاوەی ئیسـرائیل بـەکاری دێنێـت هـی خـۆی نییـە ، واتـە ناکەوێتـە سـنووری دەوڵەتەکەیەوە .

تواناى تەکنیکی و لێوەشاوەیی جوتیـارێکی ئیسـرائیلی زۆر لـە جوتیـارێکی میسـری زیـاترە ، بۆیـە بـە هـەمان بـڕی ئـاو بەرهەمی جوتیارە ئیسـرائیلییەکە 6 بەرابـەر زیـاتر دەتوانـێ پێویستی بەرهەم بهێنێ .

خاتوو Joyce Starr ی دامەزرێنـەری Global Water Policyan Technology Summits دەڵـــێ :

دانیشتوانی میسر کەوا ئێستا نزیکـەی 55 ملیۆنـە و تـا سـاڵی 2000 بـــە 77 مليـــۆن مەزەنـــە دەکرێـــت ، وا بـــۆ هـــەر هاوڵاتییـــەکی رێـــژەی 30٪ ئـــاو کـــەم دەبێتـــەوە . ئـــەم مەترسییەش دێتـە رێـی ئیسـرائیل و ئـەردەن . ئـەم هۆیانـە و گەلێ هۆی تریش وایان لە ئیسرائیل کردووە ، زۆر بە جدی بـیر لە مەسەلەی دابینکردنی ئاوی دوارۆژی خۆی بکاتەوە . بۆیەکا

له پشت هەر هێرش و پەلامارێکییەوە بۆ سەر وڵاتانی عەرەبی ئەندازیار و پسپۆڕانی شارەزای ئاو بە خۆیان و فایل و نەخشەکانیانەوە بە دوای تانکەکانەوە دەچنە بەرەکانی جەنگەوە . هەر بۆیەشە ماوەیەکە کەوتۆتە سەر بیری بەئەنجامگەیاندنی پرۆژەیەکی ئاوراکێشانی دەریای سپی ناوەڕاست بۆ دەریای مردوو . ئەمەش پڕۆژەیەش پارەیەکی زۆری دەوێت .

UNESCO لە راپۆرتێکیدا دەڵێ ساڵی 25000 هەزار منالّ بە هۆی کەمی ئاو و بە ناچارانە بەکارهێنانی ئاوی پیس دەمرن . ئەفەریقا کەوا 100000000 ملیۆن دانیشتوانی هەیە تا دە ساڵی داهاتوو 40٪ یان بەهۆی کەم ئاوییەوە تووشی نەخۆشی دەبن .

پەراوێزەکان :

+Wasser oder Oel چاپی 1944 بێرن .

+ ناونیشانی وتارێکی بەنرخی پارێزەر جەرجیس فەتحوڵڵایە کە لە گۆڤاری (التقافه الكرديه) ی لەندەن دا بڵاوکراوەتەوە .

+سەربەخۆیی ، ژمارە 12 ـ 22 /1991 . ئۆرگانی پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆك).

لە نووسینی ئەم باسەدا بۆ هەندێ زانیاری سوودم لە نامیلکەی GAP ـ گاپ ی مەدیکۆ وەرگرتووە .

کورد و ئاگری شەڕی ئاو

لە هەموان ئاشکرایە نەخشەی سیاسی رۆژهەڵاتی ناوەراست نەخشەیەکی سروشتی و ئاسایی نییە ، بەڵکو راستەوخۆ بەرهەمی شەڕ و دەستتێوەردان و نەخشەکێشانی هێزە ئەهریمەنەکانە ! !. لە پانتایی کۆمەڵێ بواری ئابووری و سەربازی و فەرهەنگیدا کراوەتە بازاڕ بۆ رووتاندنەوە و قازانجی ئەو هێزانە ... ئەم بنەمایەش (بەرژەوەندی گلاو) بۆتە مایە و کانگای کۆمەڵێ کێشەی ئالۆزی چارەسەنەکراوی دەردەدار ، کە سیمای نائارامی بە هەموو ناوچەکە بەخشیوە . پێکەڵ پێکەڵی و پێکداچوونی مەسەلەکانی نەتەوەیی ، ئایینی و سیاسی بەو چەشنەی دەیبینیین ساڵەهایەکە ئاسوودەیی رووی لە ناوچەکە نەکردووە . زەمینەی دروستی شینبوونیشی لە رێگای رێکەوتننامە و ئاشتی رۆژانەوە نەبووە . لەم هاوکێشەیەدا هەردەم میللەتی بندەست و بێ کیان زەرەرمەند و بەشخوراوتر بووە . لێکدانەوە مێژوویی و سیاسییەکان بەو قەناعەتەمان دەگەیەنن ، کە تەنیا لە رێگای شەڕێکی دیکە و دەرفەت و پاڵهێزی هەڵتەکاندنی ئەو نەخشانە ساز دەبێت و

بەئەنجام دەگات !. دەنا رێگاچارەی دیکە لە ئاسۆی دوور و نزیکدا مەحاڵە و بەدی ناکرێت؟!!.

دۆزی کورد ... وەك ئەوەی دژ بە ویست و خواستی خۆی دابەشکراو و داگیرکراوە و بە زۆر لکێندراوە بەو دەوڵەتە زۆڵەکە دەستکردانەوە ، راستەوخۆ بەرهەمی ئەو سیاسەتە کۆلۆنیالیستی و نامرۆڤانەیە و تەواو لە بیرکراوە و خزێنراوەتە نێو چوارچێوەیەکی جیوپۆلیتیکی ئەوتۆوە ، دەرەتانی هەناسەدانیشی لێتەندراوە . یەکێ لە دیاردە نوێیەکان کە ناوچەکەی هێندەی دیکە بەرەو ئالۆزتربوون دەبات و وەك فاکتێکی نوێ تێکەڵ بەو بارودۆخ و نەخشە نا ئاسایی و ئالۆزانە دەبێت کێشەی ئاوە.! شەڕ لە پێناوی ئاودا جێی بە شەڕ لە پێناوی نەوتدا لەق کردووە . کێشەی نەوت بە نزیکەیی بە تایبەت پاش جەنگی دووەمی کەنداو بەرەو چارەسەرکردن چووە و رێژە و بەشی دەوڵەتانی هاوپەیمانی شەڕ زامن و مسۆگەر بووە.! ئەو شەڕەی لە پێناوی ئاودا بەرێگاوەیە مەترسی و هەرەشەیەکی زۆر ترسناکی بە رووی جیهان بە گشتی و رۆژهەڵاتی ناوین و نزیکدا کردۆتەوە . شەڕی ئاو واتە شەڕ لە پێناوی مان و ژیان دا!. بایەخی ئاو کە پێی دەوترێت (زێڕی سپی) هەر لەو سنوورەدا قەتیس نەماوە بۆ ژیان و ئاوەدانی و کشتوکاڵ و هەندێ بواری تەکنەلۆژیا و

بەرهـەمهێنان وەکـار بـبرێ و رۆڵ لـە ئـاوەدانی و دامەزرانـدنی کۆمـەڵگای شارسـتانی و هۆکـاری راگوێزانـدا بگێـڕێ ، بـەڵکو ئەمڕۆ وەك سامانێکی زۆر بە نرخی میللی و چەکێکی سیاسی و سـەربازی گـرنگ ویەکلاکـەرەوە و کالآیـەکی بـەنرخی بـواری ئـابووری چـۆتە مەیـدانی دیاردەکـان و بۆتـە بنەمایـەکی زۆر کاریگــەر بــۆ پتــەوکردنی چوارچــێوەی زۆر لــە دەوڵــەتانی ناسیونالیستیش!.

مەڵبەندی نێونەتەوەیی لێتوێژینەوەی ستراتیژی ئەمـەریکی Center for Strategie and International Studies ئامـارێکی کـردووە ، کـەوا لـە سـاڵی 2000 دا لـە ناوچەی رۆژهـەڵاتی ناوەراسـت و نزیکـدا زۆر شـوێن هەیـە بـەر لەهـەر شـوێنێکی دیکـە شـەڕی گـەرمی لەسـەر قـاتوقڕی ئـاو لێهەڵدەگیرسێت !. وەك تورکیا ـ سوریا ـ عێراق لەسەر فورات و میسر ـ سودان ـ تانزانیـا ـ روانـدە ـ ئۆگەنـدە ـ زائـیر لەسـەر نیل و ئیسرائیل و ئەردەن لەسەر یەرموك و سوریا و ئیسـرائیل لەسـەر بەرزاییـەکانی جـۆلان کـە سەرچـاوەیەکی ئـاوە. ئـەم شـوێنانە لـە ناوچـە بەرچـاوەکانی ئـەو ئامـارەن !. فاکتــەری زیادبوونی ژمارەی دانیشتوان و کەمبوونـەوەی رێـژەی ئـاویش رۆڵــی گــرنگ لــەم پرۆسێســەدا دەگێــڕن . دیـارە هەڵکـەوتی ناسروشـتی ئـەو دەوڵەتانـەی ناوچـەکە هـەر دەبێتـە مایـەی پێکدادانی سەربازی و کێشمەکێشـی سیاسـی و جـوگرافیی !!

بـەحوكمی ئـەوەی بیـژۆ و دروسـتكراوی دەسـتی (ئینگلیـز و فەرەنسا) ن ، بگرە نەشتوانراوە لـە بچوكترین بـواردا لەسـەر پـەیمانێكی گونجـاو بـۆ دابەشـكردن و رێكخسـتنی سـامانێكی وەكـو ئـاو لـە ناوچـەكەدا رێـك بكـەون . گەرچـی یاسـای نێودەوڵەتی هەوڵی چەسپاندنی بڕیاری پاراستنی بەرژەوەنـدی یـەكتر و رێكـەوتن لەسـەر سـوودی هاوبەشـی ئـەو دەوڵەتانـە دەدات ، وەلـێ گۆڕانـە سیاسـییە خێراكـان ، دەرفـەتی سەقامگیربوونیان نەهێشتۆتەوە ، كە دەزانین پەیوەندییـەكان بنچینەیەكی مێـژوویی سـاغڵەمیان نییـە !. ئـەم ئاماژەیـە لـە لایەن سەنتەری ناوبراوەوە بە دیوێكی هاندانی ئەم وڵاتانەیە بۆ مشـورخوارنی كەرەسـە و تەكنـەلۆژیای نـوێی ئەمـەریكی و كاركردنە بەو نەخشە و پلانانەی ئـەم سـەنتەرانە دایدەڕێـژن و هەمان كاتیش ئاگاداركردنەوەی ئەم حكومەتە دواكەوتووانەیە كە هەوڵی گلدانەوە و پاراستنی ئاو بدەن .

پرۆفیسـۆر ئـارتون سـوفیری ئیسـرائیلی دەڵـێ : ئیسـرائیل لایـەكی هاوكێشـەی ئـەو شـەڕانەی لەسـەر ئـاو دروست دەبـن پێكدێنێت . توركیـا دەڵـێ : پـڕۆژەی(گـاپ) دەرمـانی هـەموو دەردەكانمان دەكات و ئێمە دەكاتە ئاغا و سوڵتانی ناوچەكە .

گـەر تەماشـای كێشـەی ئـاڵۆزی نێـوان جولەكـە و عـەرەب بكەین ، وا دەبینین ساڵەهایەكە ئاو رۆڵی هـەرە سـەرەكی لـەو

ململانێیەدا دەگێڕێت . دروشمی (زەوی بەرانبەر بە ئاشتی) هەر مەسەلەی رووبەرێکی بیابانی رووت نییە . گەر وابوایە پێدەچوو لە مێژ بێت مەسەلەکان بە ئاستێکی بەرزتر بگەیشتنایە ! ؟ بە تایبەت پاش ئەوەی کە ئیسرائیل زامنی بوونی خۆی لە رووی سەربازی و سیاسییەوە لەمێژە مسۆگەر کردووە . وەك دەڵێن ئاو بۆتە کلیلی ئاشتی لە ناوچەکەدا . رێکنەکەوتن و نەگێڕانەوەی بەرزاییەکانی جۆلان بۆ سوریا لەبەر هەبوونی ئاوە و گێڕانەوەی مانای خنکانە بۆ ئیسرائیل. فشاری ئیسرائیل بۆ سەر ئەردەن لە رێگای ئەمەریکاوە تاوەکو ئەردەنیش لەگەڵ ئیسرائیل بکەوێتە نێو چەرخوفەلەکی ئاشتییەوە ، هەر بە مەبەستی مسۆگەرکردنی ئاوی یەرموکی ئەردەنە بۆ ئیسرائیل !.

ستۆفەر تۆماس دەڵێ : ئەو دەستکەوتەی ئیسرائیل لە ئاودا لە شەڕی 1967 دا دەستی کەوت ، ساڵانە بەرانبەر بە 2 ملیارد دۆلارە .پاش دەست بەکاربوونی تورکیا لە پڕۆژەی ناسراو بە GAP بە سەرپەرشیی ئۆزال ی ئەندازیاری ئابووریناس و دیمریل ی ئەندازیاری هیدرۆلیك چەندەها مەبەستی دوور و نزیکی سیاسی و ژیانی لە پشتەوە بوو. کاتێ رێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی نەبوو لە دابەشکردنی ئاودا ، تورکیا ئامادە نەبوو بچێتە ژێر باری هیچ مەرجێکەوە ، بانکی

نێونەتەویی کە ئەودەم ئۆزال تێیدا ئەندامیش بوو ئامادە نەبوو کۆمەکی تورکیا بکات بۆ پڕۆژەی نابراو . تورکیا بـۆ یارمـەتی وەرگرتن ناچاربوو رووی یارمەتی لە ئەوروپا ئەڵمانیا و سویسرا بکات بۆ بە ئەنجام گەیاندنی گاپ . سعودیە و کوێت پارەیەکی زۆریان بۆ ئەم مەبەستە بە قەرز دایە تورکیا .

پڕۆژەی گاپ ... هاوسەنگێتی تەواوی ناوچەکەی تێکداوە و کۆمەڵێ هەڕەشەی نوێی بە رووی ناوچـەکەدا تەقاندۆتـەوە . گـاپ دووەم گـەورەترین پـڕۆژەی جیهانـە . بـۆ وڵاتێکـی کشـتوکاڵی و سـەربازی وەك تورکیـا گـەلێ گرنگـە و دەیخاتـە خانەی وڵاتێکی پیشەسازی بەرچاوەوە . گاپ لە 21 بەسـت و 17 وێسـتگەی بەرهـەمهێنانی ووزەی کارۆئـاوی پێکهـاتووە ، لەگەڵ دوو کەناڵی زۆر گەورەدا . تـەنیا بەسـتی ئـەئاتورك 48 ملیارد م3 ئاو گل دەداتەوە و دەتوانێ چۆڕبڕی بـە فیڕۆچـوون و ئاو رژانە سوریا و عێراقەوە بکات . فـورات 320 ملیـارد م3 ساڵانە ئاو دەدات . بۆ پڕکردنەوەی بەستی نـاوبراو تورکیـا لـە ساڵێ زیاتری کات پێویستە . گرنگی ئـاو بـۆ وڵاتـانی سـوریا و عێراق ژیانی هـەموو دانیشـتوانەکەی پێـوە گـرێ دراوە و بۆتـە یەکـەم پێداویسـتی ژیـان . تورکیـا لەمێـژە ئاگـاداری ئـەم راستییەیە ، بۆیەکا بەرانبەر بـە هـەر جموجـوڵێکی هەڕەشـەی زیانبەخش (لە دیدی تورکیاوە) بۆ سەر تورکیـا ، ئـاو یەکـەم

چەکە وەڵامی ناحەزەکانی پێ بداتەوە و لە دژیان وەکاری ببات .

بێ خۆخستنە باسە مێژووییەکانەوە ، پەیوەندی نێوان تورکیا و سوریا لە هەنووکەدا لەسەر سێ کوچکەی : ئاو بەدەستی تورکیاوە ، کارتی کوردی لە دەست سوریادایە ، کێشەی ئەسکەندەروونەی عەرەب لە لایەن تورکیاوە داگیرکراوە ، کە کێشەی نێوان نەتەوەی عەرەب و تورکیای تێدا رەنگ دەداتەوە . بە تایبەت پاش رێکەوتنامە سەربازییەکەی نێوان ئیسرائیل و تورکیا . لە باری ئێستادا سوریا گرفتاری چەند هۆ و هۆکارێکە کە بریتین لە : نەمانی شورەوی و لە دەستدانی ئەو دۆستایەتی و پاڵپشتەی هەیبوو ، پارچە پارچەیی عەرەب و بێ متمانەیی پێیان، بێهێزی باری ئابووری و کێشەی ناوخۆ لەگەڵ ئیسلامییەکاندا بۆیە تەنها و لاواز و ماوەتەوە . ئەم فاکتەرانە ئاستەنگ و رێگرن لە بەردەم سوریادا هەتا بڕیاری شەڕێکی راگەیەندراو دژی تورکیا و ئیسرائیل بدات . بۆیە هەر لە سەرەتاوە قورسایی خۆی خستۆتە سەر دوو تەوەر : کارتی کوردی ، کە لە پێویستدا دەتوانێ نەهی لێبکات و هەمان کات دنەشی بدات . ناچارانە بە سەر هەموو عەرەبدا پشتی خۆی بە ئێران ببەستێ و قایم بکات.

به هاتنه سەر حوکمی خاتەمی , حافز الاسد به سەرۆکایەتی دەسـتەیەکی 300 کەسـی چـووه تـاران و کۆمـەڵێ باسـی بەسەرکردەوه و چەندین پەیمانی نوێی بەست . جێی سـەرنجه که له 1979 وه ئەمه دووەم سەردانی الاسد بووه . دەستەی نـاوبراو زۆربـەیان شـارەزایانی سـەربازی و جەنـەڕاڵ بـوون . سوریا هەتا هەنووکه وەك هێلانەیەکی تیرۆریستانی ناوچـەکه و جیهان ناسراوه . ئەمڕۆ ئەو دەستووپێیەشی بەستراوه . بۆیـه پێویستی بەو چەند تەوەر و بەره ناوچەییه هەیه . به تایبەتی کارتی کوردی ، چونکه هەر نـەبێت کـورد نـەك هـیچ داوایـەکی بەرانبەری له سوریا نییه ، بەڵکو زۆر لایەنی کوردی خۆیان بـه منەتباری سوریا دەزانن ! ! . یاخود له مامەڵەدا ناتوانێ وا بـه ئاسـانی دەسـتبەرداری بەرژەوەندیـەکانی ئێـران بێـت ، وەك لەوەی دەتوانێ زۆر به ئاسانی سـازش بـه کـارتی کوردییـەوه بکات . یان بیکاتـه مەبەسـتێکی فشـار بـۆ ملـدانی تورکیـا بـۆ گفتوگۆی سەرمێز و زامنکردنی بەرژەوەندییەکانی خـۆی . خـۆ گـەر ئـەم سیاسـەت و تاکتیکانـه لـه پێنـاوی سـتراتیژی ئـاودا سەریان نەگرت ، وا دەتوانێ بەلانی کەمەوه به کـارتی کـوردی گێرەشێوێنی بخولقێنێ ! ! .

دیاردەکـانی ئـەم دواییـەی نـاوەوەی وڵات نزیکـی دوا بۆچوونمانه . بۆیەکا هێزێکی کوردی لـەبری نەتـەوەی عـەرەب

هەڕەشە لە ئیسرائیل دەکات و سنوور و بەرەی ئێران دەکەنە سەنگەر و خۆیانی تێدا داڵدە دەدەن . کوردستان کراوەتە گۆڕەپانی ململانێی ئاشکرای نێوان بەرژەوەندی ناوچەیی و جیهانی شەڕی ناوخۆ هیچ رەهەندێکی کوردی نییە و راستەوخۆ بۆ پاراستنی بەرژەوەندی دەوڵەتە داگیرکەرەکانە و لە پێناوی هیچ گۆڕانێکی پۆزەتیڤ و دەستکەوتێکی میللیدا نییە . بگرە هەڕەشەی راستەوخۆ بەسەر دەستکەوتی حکومەتۆکەی راپەڕینی گەلەکەمان (کە نەمانی ویست و داوا و خەونی هەموو داگیرکەران و دوژمنان و خۆفرۆشانە) . ئەو پلانەی ئەمڕۆ لە کورد بە ئاگایی خۆیەوە دەکرێ و ئامێری جێبەجێکەری پلانەکەش هەر کورد خۆیەتی . ئاکامی ئەم پێشهات و مەرگەساتە وا دەکات زیانی جەرگبڕی هەبێت و مەترسی گەورەی لێ بکەوێتەوە ! ! . هاتنی لەشکری تورکی داگیرکەر بۆ سەر کوردستان بە پلەی یەکەم فشارە لەسەر سوریا و هەڕەشەیە بۆ ئێران .

بۆ ئیسرائیل پێویستە سوریا هەڵوێستی نەرم بێت و مل بدات . ئێران چاوترسێن بکرێ . ئیسرائیل بە تورکیا ئەم دوو ئامانجە دەپێکێ . هەموو لایەکیش دەخوازن گۆڕەپانی شەڕەکەیان لێ دوور کەوێتەوە . کەچی هێزە کوردییەکان کە لە قۆناخی خەباتی رزگاریدان ! ! ئاگری ماڵەکەی خۆیان بۆ

خۆسووتاندن و كوردستان كاولكردن خۆشتر دەكەن . یەكێ دەبێتە شمشێر و ئەوی دیكە بە قەڵغانی دەستی داگیركەران . لە هەلومەرجی ئێستادا دوژمنانی كورد شارەزای باری دەروونی و شوێنە زامدارەكانی جەستەی كوردن ، بۆیەكا لە هەر راگەیاندن و بۆنەیەكدا بازوویەكی كورد دەشكێنن و كوتەكێ دەدەنە دەست بازووەكەی دیكەی !. هەرچی تاوانی نامرۆڤانەیە دەیكەن بە بیانووی ئەوەی بانگهێشت كراون لەلایەن هێزێكی دیكەی كوردییەوە . بەم شێوەیە سیاسەتی چەپەڵیان پیادە دەكەن . مەترسی ئەم سیاسەتە جەهەنەمییە بۆ كورد دەیان هێندەی بەكارهێنانی گازی ژاراوی پڕ مەترسیترە .

ئیدی تا كەی ئەقڵی سیاسی كورد و جەماوەر خۆیان ناخەنە بەردەم پرسیاری : ئایا بەم سیاسەتی كوردكوژی و ئاژاوەگێڕییە چ قازانجێ بە كورد دەگات !؟ كاروانەكە بەرەو كوێ دەڕوات و بەكام هەوار دەگەین !؟ بۆ ئەوەی كورد نەبێتە یەكەم سووتەمەنی ئەو تەنوورەی (عەرەب و ئیسلام / توركیا و ئیسرائیل) چی بكەین باشە !؟ .

گۆڤاری (خوێندكاری كورد) ژمارە 24 ـ 25 **گەلاوێژی** 1997/2609

هەندێك زانیاری دیكە لەمەڕ شەڕی ئاوەوە !...

خوێنەری خۆشەویست ... بەرودوا هەندێ بابەت لەسەر ئاو و بایەخی ئاو بڵاوكراتەوە و ئەو مەترسیانەی پێشبینی دەكرێن بۆ هەڵگیرساندنی شەڕ لە پێناوی ئاودا ، ڕۆژانە لێمان نزیك دەبێتەوە. لێرەدا لەمەڕ شەڕی ئاوەوە هەندێ زانیاری گشتی و داتا و سەرژمێری بەسەر دەكەمەوە كە ڕاستەوخۆ كۆمەك بە شارەزابوونی زیاتر دەكات لەسەر ئەو كارەساتانەی چاوەڕوانی دەكرێن .

بەگشتی 75٪ دنیا ئاو داگیری كردووە ، كە بریتییە لە 10 800 000 كم3 . ئەمەش دەكاتە 10800 ترلیۆن م3 ئاو و 97٪ ی لە دەریالووشەكاندایە و كەڵكی بەكارهێنانی نییە .

لە ڕۆژهەڵاتی نێزیكدا نزیكەی 300 ملیۆن مرۆڤ دەژین ، كە لە 8٪ ی هەموو دانیشتوانی جیهان پێك دێنن و خاكەكەی ڕووبەری 12 ـ 11٪ ی هەموو گۆی زەوی داگیر دەكات و تەنیا 7٪ بە كەڵكی دانیشتن و ژیان دێت . ئامار كراوە بۆ هەر كم2 , 26 كەسی بەردەكەوێ . لە ڕاستیدا گەرەكە حسابی 318 كەس بكرێت ... عەرەب وەك نموونەیەك دێنینەوە ،

چونکه دیارترین نەتەوەی گەورەی ئەم ناوچەیەن . ئیرادەی ئاویان وا بەدەست نا عەرەبەوە و گەمارۆدراون بە تورکیا و ئێران و ئیتیوپیای خاوەن ئاو و لەم سێ بەرەدا لە جەنگدان . لە بەرەیەکی تایبەتیشدا لە جەنگدان لەگەڵ ئیسرائیلدا. ڕێژەی زاوزێ لە وڵاتانی عەرەبیدا 3٪ بەرزە و ساڵی 1950 عەرەب 76 ملیۆن بوون ، ساڵی 2035 دەبنە 600 ملیۆن . هەموو ئەو ئاوەی لە وڵاتانی عەرەبیدا هەیە بریتییە لە 173 ملیارد م3 کە لە ساڵێکدا شیاوی بەکارهێنانە . لە کاتێکدا وڵاتانی عەرەبی پێویستیان بە 328 ملیارد م3 ئاو هەیە . کەواتە کەمی ئاو لە وڵاتانی عەرەبیدا بە ملیاردەهایە . وڵاتێکی وەك ئاڵەمانیا ڕێژەی 151٪ کەس بەر هەر کم2 دەکەوێت . باکوری ئەفەریقا و ڕۆژهەڵاتی نێزیك وشکایی و بیابانی تێدا لە مەغریبەوە تا مەنگۆلیا درێژ دەبێتەوە . مانگی مارتی 1986 ڕێژەی بارانبارین لە تونس 150٪ ملم زیاتر بووە ، کەچی لە مانگی 10 ـ 12 دا لە تێکڕای ئاسایی زۆر کەمتر باران باریوە. بەغدا ساڵانە 72 ـ 151 ملم بارانبارینی کەمتر بۆتەوە . ساڵانە دەوری 1ـ2 ملیارد مرۆڤ بە هۆی زیادبوونی وشکایی و لە کەڵك کەوتنی زەوی بۆ ژیان دەکەونە بەردەم هەڕەشەی ترسناکی سروشتەوە !. ئەم وشکایی زیادبوونە تەنانەت ئیسپانیا و سیسیلیای ئیتالیا و یۆنان دەگرێتەوە . پسپۆڕ و

شارەزاکانی ئەمەریکی لە ساڵی 1980 دا و لە سەردەمی (جێمی کارتەر) دا راپۆرتێکیان بە ناونیشانی Global 2000 ئامادە کرد و گەیشتن بەم ئاکامە : (زیادبوونی دانیشتوانی نیوەی گۆی زەوی هەتا ساڵی 2000 پێویستی دووقاتی ئاو لەگەڵ خۆیدا دێنێتەکایەوە ... گەورەترین کێشەش بۆ ئەو وڵاتانە دەخوڵقێنێ کە بۆ هەر سەرێك ئاوی کەم بەر بکەوێت و رێژەی زیادبوونی ژمارەی دانیشتوان لە وڵاتەکەیاندا زۆر بەرزە . ئەم دیاردەیەش لە وڵاتە تازە پێگەیشتووەکاندا بە تایبەت ئەو وڵاتانەی کە لە باری ماڵی و تەکنەلۆژییەوە ناتوانن بەسەر ئەو کێشەیەدا زاڵ بن . هەراش زیاتر لە نێوان ئەو وڵاتانەدا ساز دەبێت ، کە رووبار دەیان برێت و لە باری نێونەتەوییشەوە یاسایەکی Eguitable Distribution رێکخەری دابەشکردن و یەکسان سوود لێوەرگرتنیان نییە بیچەسپێنن ، بەڵکو بە پێچەوانەوە لەم مەسەلەیەدا ویست و هێز و ئارەزووی سیاسەتی بەرژوەندی رۆژانەی دەوڵەتەکان کاریگەرن و یاساکە بەرێوە دەبەن و قورمیشی رووداوەکان دەکەن) .

لەگەڵ ئەوەی رێکەوتن و هاوکارییەکی بەرچاوی نێوچەیی هەتا ئێستا لە نێوان وڵاتانی وەك ئێکوادۆر - پیرۆ ، ئەمەریکا - بەریتانیا ، ئەمەریکا - مەکسیك دا سەبارەت بەو ئاوەی

دەکەوێتـە نێوانیانـەوە هەیـە . هـەر لایـەك هـەوڵی پاراسـتنی بەرژەوەندی لایەکەی دیکە دەدات . بەڵام وا دەبیـنین هـەرای نێـوان بـەرازیل و ئەرجـەنتین لەسـەر رووبـاری Rio de la Plata و ئیسـرائیل و ئـەردەن لەسـەر رووبـاری ئـەردەن و پاکستان و هیندستان و بەنگلادیش لەسـەر رووبـاری ئینـدۆز و ئێراق و سوریا لەسەر فورات و تورکیا و سوریا و ئێـراق لەسـەر فورات و میسر و ئیتیوپیا لەسەر نیل وا بەڕێوە .

هــەر ئــەودەم جێگــری وەزیــری دەرەوەی جــارانی U.S.A R.Armitagr لـەم رووەوە ووتــی : (ئەمــەریکا رووبــەرووی بەرپرســیارێتییەکی تایبــەت دەبێتــەوە ، ئــەم ساتەوەختە دەرفەتێکی باش دەبێ بۆ ئەمـەریکا دان بـەوەدا بنێ کە قەیرانی ئاو لە رۆژهـەڵاتی نێزیکدا توندوتیـژ و ئـاڵۆزتر دەبێت . لەوانەشە سیناریۆی شەڕ دووریی نوێ بە مەسەلەکان ببەخشێ !. بۆ حکومەتی ئەمەریکی وا چاکە لـە کـاتی خۆیـدا ئامادەبێـت هـەوڵێکی Multinational لـە ناوچـەکەدا رێـك بخات) .

¼ ی دانیشتوانی دیمەشق هاوینان بـە هـۆی کـەمی ئـاوەوە ئاویان نییـە !. 88٪ی ئـاوی سـوریا لـە تورکیـاوە دێـت. لـە دەوروبەری عەمان ساڵانە 3م ئاو لە بەرزی ئاسـتی دەریـا نـزم دەبێتەوە . هەر لە عەمان و دیمەشق لە زسـتاندا مـەترێ بـەفر

دەبـارێ . لـە توركيـا هـەزاران خـەڵك دەبـن بـە ژێـر هەرەسـی بەفرەوە . لە نێو چیاكانی كوردستان و لوبنان هـەزاران كـەس رێگــەی هاتووچــۆیان بــە هــۆی زیــادبوونی بــەفر بارینــەوە لێدەگیرێت .

پرۆفیسۆر John Kolars ی زانستگەی Michigan لە 28 .6 . 1990 ووتـی : گـەلانی عـەرەبزمان دەكەونـە سـەر لێـواری قەیرانێكـەوە ، كـە دوورییـەكانی ئـەوەی هـەتا ئێسـتا روویـــداوە دەری دەخـــات ، ئـــەم قەیرانـــەش لـــە رێگـــای كەمبوونــەوەی ئــاوەوە ســەر هەڵــدەدات . هــەر بۆیــەش لــەم بارەوە گۆڤاری Foreigen Policy ی ئەمەریكی ئاماژە بە بایەخی ئاو لە ئایندەدا دەكات و دەڵێ : لە پایەكانی وەزارەتی بەرگریدا ، زامنی ئاو مسۆگەركردن هێنـدەی شـوێنگەی زامنـی سەربازی نرخ و بایەخی دەبێت .

بـۆ وڵاتـە عەرەبزمانـەكان كێشـەكە لـەوەدا خـۆی گـەورە و مەترسیدار دەنوێنێ كە 3/2 یان پشت بە ئـاوی رووبـار (ئـەم رووبارانەش لە ناوچەی نا عەرەبییەوە دێـت) و ئـاوی سـوێری دەریاكان دەبەستن . هەموو دەزانین سەرچاوەی ئاوی رووباری دیجلـە و فـورات و نیـل لـە كوێیـە ؟! . رووبـاری ئـەردەنیش (سـوریا ، ئـەردەن ، لوبنـان و ئیسـرائیل) خۆیـان بـە خـاوەنی

دەزانن . لە نێوان سەڵتەنەتی عەممان و ئیماراتدا هەرا لەسەر ئاوی بورعلیمی هەیە .

لە ناوچەکەدا تەنیا لە وڵاتانی (تورکیا ، ئێران و سودان) نرخی ئاوی ئاسایی بۆ هەر سەرێك نرخی ئاسایی خۆی تێدەچێت ... دەنا لە ساڵی 1985 دا لە رۆژهەڵاتی نێزیکدا بۆ پاککردنەوە و ئامادەکردنی ئاوی خواردنەوە ساڵانە 300 دۆلار بۆ هەر کەسێك سەرفکراوە . ئەم بڕە پارەیەش بەهای دووبەرابەری هەمان کارە لە وڵاتێکی وەك ئەمەریکا و پێنج بەرابەری هەمان کار و پێویستییە وەك لە خواروی رۆژهەڵاتی ئاسیادا !. پرۆسەی کەمبوونەوەی ئاو لە رۆژهەلاتی نێزیکدا هەر نابێتە مایەی شەڕی نێوان دەوڵەتان ، بەڵکو لە نێو خودی ئەو وڵاتانەشدا هەڕەشەی زەوی وشکبوونەوە زیاد دەکات و برسێتی و هەژاری و مەرگ ترس دەخاتە بەردەم ژیانی خەڵکەوە ، چونکە بە تێکڕایان کشتوکاڵین و سەرچاوەی ژیانیان ئاوە !. بۆ نموونە بۆ 1 تەن گەنم ساڵانە 1800 م3 و بۆ 1 تەن برنج 5000م3 و بۆ 1 تەن لۆکە 7500 م3 و بۆ 1 تەن گۆشتی سوور 2000 م3 ئاو پێویستە . لە بواری پیشەسازیشدا بۆ 1 لیتر نەوت 12 لیتر ئاو ، بۆ 1 تەن ئاسن 200م3 ، بۆ 1 تەن مس 500م3 ، بۆ 1 تەن نیکل 800م3 و بۆ یەك تەن ئەلەمنیۆم 1500م3 ئاو پێویستە . سەنتەرێکی

لێکۆڵینەوە لە ساڵی 1980 دا لە لوبنان ئامارێکی بەم شێوەیە دەرخست : لە ساڵی 1990 دا هەر سەرێك لە رۆژێکدا لە لوبنان پێویستی بە 165 لیتر ئاو هەیە . ساڵی 2015 ئەو پێویستییە دەبێتە 260 لیتر ئاو لە رۆژێکدا . لە ئەردەن لە حەفتاکاندا 60 لیتر و لە نەوەدەکاندا 85 لیتر ئاو بۆ هەر سەرێك هەبووە ، لە کاتێکدا پێویستی راستەقینە نزیکەی 120 لیتر ئاو بووە رۆژانە.

وەك ئاماژەمان بۆ کرد زۆربەی ئەو وڵاتانەی شانازی دەکەن بە رووبارەکانیانەوە و بەوەوە ناویان دەرکردووە ، سەرچاوەی ئاوەکەیان لە وڵاتی خۆیاندا نییە . ئەمە لە باری جوگرافی و مێژووییەوە مەسەلەیەکی بەڵگەنەویستە . دیجلە و فورات لە چیاکانی بەشە کوردستانی بندەستی تورکیاوە هەڵدەقوڵێن و نیلیش لە وڵاتانی ئیتیوپیاوە دێت! کەچی شۆفێنییەکی تەسکبینی وەك د. نبیل السمان لە کتێبەکەیدا (حرب المیاە من فورات الی نیل) دەنووسێ : *رووباری دیجلە و فورات زۆربەی لقە سەرەکییەکانی لە دامێنی خوارووی چیاکانی تۆرۆزەوە لە بەرزاییەکانی ئەنادۆڵی خاکی ئێستای تورکیاوە هەڵدەقوڵێن ، کە کاتێ هەتا ساڵی 1936 بەشێکی سروشتی و سیاسی خاکی سوریا بووە .* وابزانم ئەم بۆچوونانە هیچ وەڵامێك هەڵناگرێ ، بۆیە منیش وەك خۆی دەیکەمەوە دیاری

ئەو ئەقڵە نەخۆشەی داگیرکەرانی کوردستان !. دەکرێت بە سوریا بەبێ ئاوی رووباری فورات بگوترێ وڵات نییە ، چونکە نزیکەی 640000 هەزار هکتار زەوی سوریا لەسەر ئاوی فورات بەندە . ئاوی سوێر و خوێیاوی خەرجی ئەمەندە زۆرە ، پرۆژەکەی بە گەلێ وڵات ناچێت بەرێوە . ئەمرۆش 60٪ توانای جیهانی بۆ پالاوتنی ئاو لە خوێ لە رۆژهەلاتی نێزیکدایە. 30٪ لە سعودیە و لە ساڵی 1953 وە لە کاردایە . 100٪ ی ئاوی کوێت پێویستە لە خوێ پاك بکرێتەوە . ئەم رێگاچارەی پاككردنەوەی ئاو لە خوێ لەمەودای دووردا زۆر سەرکەوتوو نابێت . بە هۆی پیسبوون و پاككردنەوەی بۆرییەکانەوە لە خوێ ووزە و خەرجی زۆر زۆر گەورەی گەرەکە . لە ساڵی 1970 دا ئیسرائیل ساڵانە زیاتر لە 500000 دۆلاری تەرخانکرد بوو بۆ کرداری بارانبارینی دەستکرد بە هۆی هەورەوە . بۆ زیادکردنی 15٪ بارانبارین لە ئیسرائیلدا . ئەم رێگایەش سەری نەگرت ، چونکە شوێنی باران بارینەکە نەدەکرا کۆنترۆڵ بکرێ . گەلەك جاران هەورە دەستکردەکانیان دەکرد بە باران و لەسەر دەریاکان دەبارین . یاخود لە شوێنی مەبەست و ئەو حەوز و جۆگەلانە نە دەباری کە بۆیان ئامادە کردبوو . کەمی بارانبارین و زیادبوونی وشکایی زەوی کێشەی دانەوێڵە و کشتوکاڵیشی وا بەملەوە ..

لــه وڵاتێکــی وەك میســر دا ســاڵی 1971 81٪ دانەوێڵــەی ناوخۆیی خۆی بەرهەمهێناوە . ساڵی 1981 بووە بە 49 ٪ . لەعێراقدا ساڵی 1970 91 ٪ دانەوێڵەی خۆی بەرهەمهێناوە . ســاڵی 1981 بــووە بــە 47 ٪ . ئــەم رێــژە بــۆ کــەموزیادی پێویستییەکانی گۆشت و رۆنی زەیت بە هەمان شێوە بووە .

ئیســـرائیل 34 ٪ و میســـر 25 ٪ ی بـــژێوی خۆیـــان لـــە ئەمەریکاوە دێنن . تا بێت پێویستی هاوردەیان زیاتر دەبێت . ســاڵی 1980 لــە رۆژهــەڵاتی نێزیکــدا 32 ملیــۆن تــەن گــەنم بەرهەمهێنراوە، تەنیا 20 ملیۆنی پێویستی بە 30 ملیۆن تەن هەبووە . بە پێی حسابکردنەکە بۆ ســاڵی 2000 هــەزار 43 ملیۆن تەنی پێویست دەبێت .ئەم فاکتەرەش باری ئابووری لە خۆدانەبووی ئەو وڵاتانە هێندەی تـر دادەوەشـێنێ و ملکـەچ و قەرزاریان دەکات . ســەرئەنجام بــەرەو شــەڕ و پێکداکێشــان و هەرەس مل دەنێن.

لــە لایــەکی دیکــەوە لــە کــەناری دیجلــە و فــورات و نیــل دا مێژووی مرۆڤایەتی سەری هەڵداوە . شارســتانێتی و کوولتــوور لەوێوە پەیدا بــووە . لــە ئایینــە ئاسمانییەکانــدا چــیرۆکەکانی کەشتی نوح و حەزرەتی موسا خســتنە نــاو ســەبەتەوە و دانــی بەدەم ئاوی نیلەوە و زۆر چیرۆکی ئەفسانەیی دیکەمان بەرچاو دەکەوێت . شەڕی نێوان بابلی و سۆمەری و ئاشووری و میـدی

و فیرعەونـــەکان لـــە مێـــژوودا هـــیچ کـــاتێ لـــە مەبەســـت و باڵادەستییان بەسەر ئەم ناوچە پڕ لە خێر و بەرەکەتەی ئـاودا دوور نەبووە . ئەم وڵاتانەی خۆیان بە خـاوەنی ئـەم رابـردووە دەزانـن ، ئیمـڕۆ رووبـەڕووی هەڕەشـەیەکی نـوێ بوونەتـەوە . سـەرئەنجامی کۆمـەڵێ هـۆ و هۆکـار ، لەسـەرو هەموویانـەوە هۆکاری سیاسی . لە سەردەمی کۆنەوە بیر لە گلدانەوەی ئـاو بـۆ سـوودلێوەرگرتن و فشـاری سیاسـی لـە کـاتی پێویسـتدا کراوەتەوە . لەسەردەمی نوێدا پاش ئەوەی نەخشەی سیاسـی و جوگرافیای ناسروشتی هاتـە کایـەوە ، مەترسـی و پێویسـتی ئـاو و زۆر کەرەسـەی خـاوی دیکـەی وەك نـەوت بـە تایبـەتی دەرکـەوت . مـرۆف لـە هەلومـەرجی ئێسـتادا حکومەتـەکان ناچاربوون بیرۆکەی (بەنداو) ی ئاو بخەنە کار .

ئـەم بیرۆکـە تـازەش کـە تێکـەڵ بـەو نەخشـە و مەرامـە سیاسییانە دەبـێ ، ئیـدی متمانـەی ئـەو دەوڵەتانـە بـە یـەکتر هێندەی دیکە بەرەو خانەگومانی دەچێت ! ! .

1910 ـ1925 بەنداوی زنار لەسەر رووباری نیلی شـین بـۆ گلدانـەوەی ملیۆنـێ م3 ئـاو دروسـتکراو لـە 1932 ـ 1936 بەنداوی جبـل العلیـا بـۆ 3500 م ئـاو دروسـتکرا . کـاتێکیش میسـر ویسـتی بەنـداوی بـەناوبانگی اسـوان دروسـت بکـات ، لەبەرئەوەی خۆی بـە خـاوەنی یەکـەمی نیـل دادەنـێ و هـەقی

ئەوە بە خۆی دەدات زیاتر سوود لە نیل وەربگرێ ، گوایە ژمارەی دانیشتوانی سێ بەرابەری سودانە . هەرای سیاسییان لێپەیدابوو . وە ساتێ ئیتیوپیا ویستی لەسەر رووباری تانا بەنداو دروست بکات انور سادات رایگەیاند کەوا میسر ئامادەیە بچێتە شەڕێکەوە گەر ئیتیوپیا بەنیاز بێت لەسەر رووباری تانا یاخود سەرچاوەی رووباری نیلی شین بەنداو دروست بکات . بەهەمان شێوە بۆ سوریا و عێراق بەرانبەر پرۆژەی GAP ی تورکیا هەمان هەڵوێست وەرگیرا . وەلێ هەلومەرجی ناوچەکە و گیرۆدەیی ئەو دوو وڵاتە جارێ شەڕەکەی دواخستووە ! . ساڵی 1954 عێراق دژی دروستکردنی بەنداوی الطبقة لەسەر ئاوی فورات لە لایەن سوریاوە وەستایەوە و لەشکری بردە سەر سنووری سوریا . لە ساڵی 1967 دا سوریا و عێراق پەیوەندییەکانیان ئاڵۆز بوو . عێراق داوای 14000000 ملیۆن م3 ئاوی کرد ، بەڵام سوریا رایگەیاند کەوا عێراق پێویستی تەنها بە 9000000 م3 . هەرای سیاسی لە مەسەلەی ئاوەوە سەری هەڵداوە . ئیتیوپیا کۆمەکی سوپای رزگاریخوازی سودان ـ SPLA ی مەسیحی دەکات . میسریش کۆمەکی ئەریترییە موسڵمانەکان لە خەباتی سەربەخۆیدا دژی دەسەڵاتی ئیتیوپییەکان دەکات . ئیتیوپیاش بۆ پاراسنتی بەرژەوەندییەکانی خۆی دۆستایەتییەکی توندوتۆڵی لەگەڵ

ئیسـرائیلدا دروسـتکردووە . ئـەو وڵاتانـەی کـە رووبـاری نیـل پێیانــدا تێدەپـــەڕێت ، ســالّی 1983 لـــە نێـــو خۆیانـــدا رێکەوتننامەیـــەکیان بـــەناوی برایـــەتی ـ Undugu وە دامەزراند. وەلێ ئیتیوپیا کە قفلێ و کلیلی ئاوەکـەی لایـە رازی نەبوو ببێتە ئەندامی ئەو رێکەوتننامەیـە. سالّی 1990 کاتـێ لیژنـــــەی پرۆگرامـــــی گەشـــــەپێدانی UNO وUNDP وUndugu ویستیان پێکەوە لێکۆڵینەوەیەك لەسەر حـەوزی نیل بگرنە ئەستۆ و ئامادە بکەن ، ئیتیوپیا رێگـەی لیژنەکـەی نـــەدا بێتـــە وڵاتەکەیـــەوە. میســـر بەرنامەیـــەکی درێژخایـــەنی خستۆتە بەردەست و بەر لـە هـەر شـتێ هـەولّی بەرهـەمهێنانی ووزەی کارەبا دەدات . بۆیە تۆڕێکی پێکەوە گرێدانی کارەبایی لـە نێـوان بەنـداوی ئەسـوان و Ingu لـە ئۆگەنـدە سـاز دا . بەرانبـەر بەمـە سـودان گەرەکییـەتی پـڕۆژەی هیـدرۆکارەبایی لەسەر رووبـاری Albert و Edward دابمـەزرێنێ . شـەڕی عێـراق و ئێـران 1980 ـ1988 دەوری 2, 452 ملیـۆن دۆلاری عێراق و 644 ملیۆن دۆلاری ئێرانی تێچوو .100000 هـــەزار لـــە عێـــراق و 300000 هـــەزار کـــوژراو لـــە ئێـــران و بەهەردوولا 750000 هـەزار بریـنداریان دا . ئێـران لـە سـالّی 1919 وە نـــەوت دەنێرێتـــە دەرێ و عێـــراق لـــە 1931 وە . بەڵام تەنیا ئەو 8 ساڵەی شـەڕ نرخـی زیـاتری لـە هـەموو ئـەو

سالآنەی نەوت ناردنە دەرەوە تێچوو . دیارە کێشـەی شـط العـــرب و کەنـداوی فارســی تەڵەزگەیـەکی ئەزەلیــە و نــە چارەســەرکراوە و نــە بـۆ هەمیشـەیی دەکـرێ .لـە نێـوان ئـەم وڵاتەدا هەردەم و هەمیشە فاکتەرێکی حازر و ئامادە و کاریگەر و سازش لەسەر کراوی شەڕی نێوانیان بـووە و دەبـێ . ئـەمڕۆ لە رێگای ئاوەوە ئیسـرائیل لـە دوو لاوە دەکـارێ فشـار بخاتـە سەر سوریا : لە باکوورەوە بە هۆی تورکیاوە و لە خوارەوە لە رێگای ئەردەنەوە . ئەو پەیوەندییـەی ئیسـرائیل و تورکیـا بـە مەبەستی فشارە بۆ سەر سوریا و عێراق و مسۆگەرکردنی ئاوی دیجلــە و فوراتــە. پەیوەنـدی ئیسـرائیل لەگـەڵ ئیتیۆپیـا و ئۆگەندە دا بۆ فشـارە لەسـەر میسـر و سـودان . بنـەمای سـێ کوچکەیی (زەوی ، ئاشتی ، بەرووبووم) ناوەڕۆك و دروشمـی سیاسەتی ئیسرائیل و ئەمەریکایە بۆ چارەسـەرکردنی کێشـەی رۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت . لـە سـاڵی 1967 دا هـەر سـێ وڵاتـی تورکیـا ، سـوریا و عێـراق لـە بەغـدا کۆبوونـەوە بـۆ رێکـەوتن لەسەر مەسەلەی دابەشکردنی ئاو . داواکاری عێـراق 18000 ملیۆن م3 ئاو و سوریا 13000 ملیۆن م3 و تورکیا 14000 ملیۆن م3 بوو. بەڵام رێکنەکەوتن .

لە هەنووکەدا چ سوریا و چ عێراق هەریەکەیان بە جیـا پـاش زاڵـی و دەسترۆیشـتوویی تورکیـا بـە هـۆی GAP وە بەسـەر

ئاوی فورات و دیجلـه دا ، ڕێکەوتننامـەی جیـا و سـەربەخۆیان لەگەڵ تورکیـادا مـۆرکردووە . وەك دەزانـین لـە دەمـی شـەڕی عێڕاق و ئێراندا سوریا ڕێگەی بۆرییە نەوتەکانی عێراقی بڕی بە خاکی سوریادا تێپەڕن ، چونکە سـوریا لایـەنگری ئێـران بـوو . تورکیا وەك دەوڵەتێکی بە رواڵەت بێلایەن ڕێگەی دەربازبوونی بـــە نـــەوتی عێـــراق دا .ســـاڵی 1988 لـــە دیمەشـــق ڕێکەوتننامەیـەکی گـرنگ لەسـەر دەسـتی (ئـۆزال) دا لەگـەڵ ســوریادا مــۆرکرا . وەلــێ پابەنــدی پێــوە نــەکرا . دواجــار ڕێکەوتننامـەی مـانگی ئۆکتۆبـەری 1998 لـە نێـوان سـوریا و تورکیادا لەسەر مەسەلەی ئاو و ئاساییشـی سـنووری بەرانبـەر بــە کێشــەی P.K.K . ئەمــەش شــیاوی هەڵوەشــانەوە و جێبەجێ نەکردنە . لە ڕووی یاسای نێودەوڵەتییەوە ڕێکەوتن و بـەکارهێنانی ئـاو بـە پێـی پێویسـت و ژمـارەی دانیشـتوان و پێویستی کشتوکاڵی و ئابووری و پیشەسازی دیاری دەکـات . ئـەو وڵاتـەی زیـاتر سـوود لـە ئـاو وەرگـرێ و زیـان بـە وڵاتـی دراوسێ بەو سوود لێبینینە بدات، دەبێت قەرەبووی زیانی ئەو وڵاتــە بــە پــارە بداتــەوە . لــە مــانگی 11 ـ 1991 دا لــە ئەسـتەمبوڵ بڕیـار درا کۆنفرانسـێك بـۆ کێشـەی ئـاو بگیرێـت ، نــەگیرا ، چــونکە 7 وڵاتــی عــەرەبی بــە هــۆی بەشــداری ئیسرائیلەوە ئامادە نەبوون . مانگێ بەر لەم کۆنفرانسە لەسەر

مەسەلەی (کۆنفرانسی ئاشتی لە رۆژهەلاتی ناوەڕاستدا) بۆ مەسەلەی کێشەی ئاو بڕیاردرا جارێکی دیکە کۆببنەوە . ئەوەبوو بڕیار درا لە مانگی 5 ـ 1992 دا لە ڤییەنای پایتەختی نەمسا بگیرێ . ئاکام نوێنەری 32 ولات بەشدابوون. بەلام دیسان چەند دەولەتێکی گرنگ وەك (عێراق و ئێران) داوەت نەکرابوون . سوریا و لوبنانیش بەشداری کۆبوونەوەکە نەبوون . بۆیە نەتوانرا هیچ بڕیارێکی تێدا بدرێ . بە تایبەت کە نوێنەری ئیسرائیل سوور بوو لەسەر ئەوەی تەنها باسی لایەنی تەکنیکی ئاوی تێدا بکرێت . ولاتە عەرەبییەکان داوایان ئەوە بوو لە پێشەوە باسی چۆنییەتی دابەشکردنی ئاو بکرێت. لە مانگی 6 ـ1992 دا Rio de Janerio ی پایتەختی بەرازیل نوێنەری 300 سەرەك دەولەت و زانا و پسپۆڕی شارەزا لەسەر پرسی ئاو کۆبوونەوە. دیسان نەیانتوانی کێشە ئالۆزەکانی لەمەڕ ئاوەوە چارەسەر بکەن .

ئۆزال لە دەمی خۆیدا پێشنیازی راکێشانی (بۆرییەکانی ئاشتی) خستە بەردەست ، کە بریتی لە پروژەیەك نزیکەی 20 ملیارد دۆلاری تێدەچوو . بڕیار بوو سالانە 2,5 ملیارد م3 ئاو لە تورکیاوە بگوێزێتەوە ، واتە رۆژانە 3,5 ملیۆن م3 . نرخی گالۆنێ ئاو بەم رێگایە سێ بەرابەری ئەوەی تێدەچوو

ئاو له خوێ چاك بكەنەوە . بانگاشە زەقە رووكەشەكەشی بریتی بوو لە بەرقەراركردنی ئاشتی لە ناوچەكەدا ، وەك لە ناوەكەیەوە هاتووە . لە بۆرییەكانی ئاشتییەوە ئاو دەبوو بنێرن بۆ :

1ـ سوریا و ئەردەن و رۆژئاوای سعوودیە . 2ـ كوێت و ئیمارات و شوێنەكانی دیكەی سعوودیە . درێژی ئەم دوو بۆریە نزیكەی 20000 هەزار كم و تیرەی 3م دەبوو . بەڵام ئەمەش سەری نەگرت ! . ئێرانیش ویستی بە بۆرییەكی 2000 هەزار كم ئاو لە رووباری كاروونەوە بۆ قطر بنێرێ . ئەمەش مایەوە و بۆی نەكرا . سەرئەنجام ئەوەبوو كۆمیسیۆنی كۆمەڵایەتی و ئابووری سەر بە UNO رەخنەی توندە لە توركیا و ئێران گرت ، سەبارەت بەوەی هەردوو وڵات نایانەوێت ئەو ئاوەی لەبەر دەستیاندایە بە رێكوپێكی دابەشی بكەن و هەردوو وڵات دەیانەوێ ئاو وەك ئامرازێكی دەسەڵات و باڵادەستی و زاڵبوونی خۆیان بەسەر ناوچەكەدا بەكاربهێنن ... لە سەردەمی شادا ئێران توانی رێڕەوی چەمێ كە بەرەو عێراق لای خانەقینەوە دەهات بگۆڕێ و نەهێڵێ چیدی بە عێراقدا تێپەڕێت .

پەیمانە گشتی و تایبەتییەكان ، دابونەریت و عورفی نێودەوڵەتی و پرینسیپەگشتییەكانی یاساش

لەساڵی International Law Association 1966
دا لــە هێلســینکی بڕیــاری لەســەر دراوە . لــە 41 بەنــد
پێکهاتووە، کەچی هەر گفتوگۆیان لەسەر دەکرێت و هەتا
ئێستا کاریان بە دروستی پێنەکراوە . دوا بڕیاری دەزگای
یاسای نێودەوڵەتی سەر بە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان
لە دوا کۆبوونەوەی خۆیدا لە سالزبۆرگ ـ نەمسا لە ساڵی
1991 دا دەڵێ : (هەر وڵاتێك مافی بەکارهێنانی ئاوی رووبارە
نێودەوڵەتییەکانی هەیە ، کە بە وڵاتەکەیدا تێدەپەڕێت . بە
پێی ئەو مەرجانەی کە یاسای نێودەوڵەتی دایدەنێت . هیچ
دەوڵەتێ مافی دامەزراندنی پرۆژەی هەندەسی و بەکارهێنانی
ئاوی رووبار و حەوزەکانی نییە ، کە ببێتە مایەی زیان گەیاندن
بە ئاو . هەڵسان بەکارێکی وا ، تەنیا لە کاتی ڕێکەوتنی پێش
وەخت و ئامادەیی قەرەبووکردنەوەی زیانەکاندا دەبن) .

<u>رووباری نیل 6671 کم درێژە</u>

7و62 ٪ دەکەوێتە سودانەوە ، دانیشتوانی 800و23 ملیۆنە .

1و12 ٪ دەکەوێتە وڵاتی ئیتیۆپیاوە ، دانیشتوانی 5و49 ملیۆنە .

9و9 ٪ دەکەوێتە وڵاتی میسرەوە ، دانیشتوانی 52 ملیۆنە .

7و7 ٪ دەکەوێتــە وڵاتــی ئۆگەنــدەوە ، دانیشــتوانی 1و17 ملیــۆنە .

8و3 ٪ دەکەوێتــە وڵاتــی تــانزانیــاوە ، دانیشــتوانی 24 مــلیــۆنە .

8و1 ٪ دەکەوێتــە وڵاتــی کــینیاوە ، دانیشــتوانی 8و23 ملیۆنـە.

رووباری نیل چەند لق و جۆگەی دیکەشی دەچێتە سەر و 8و.٪ دەکەوێتە زائیرەوە .

گرنگترین بەنداوەکانی سەر رووباری نیل:

ئەســوان/ 1902 ـ 1912 تەواو بووە و لە 1934 وە بەرفراوانتر کراوە . 333و6 ملیۆن م3 سێجا ئاو گلدەداتەوە .

ســد العــالی/ 1971 بــۆ گلدانــەوەی ... و165 ملیــاردم3 دروستکراوە .

Kashmel Girba 1964 تەواو بووە ، بۆ 1200 ملیـارد م3 ئاو گلدانەوە دروستکراوە .

جبــل علیــا 1037 تــەواو بــووە ، بــۆ 3600ملیــارد م3 ئــاو گلدانەوە دروستکراوە .

زنار 1925 تەواو بووە ، بۆ 1000 ملیـارد م3 ئـاو گلدانـەوە دروستکراوە .

1966 Roseies تـەواو بـووە ، بـۆ 3000 مليـارد م3 ئـاو گلدانەوە دروستکراوە .

<u>رووباری فورات : 2320 کم درێژە</u>

445 کم دەکەوێتە تورکیاوە.

673 کم دەکەوێتە سوریاوە .

1200 کم دەکەوێتە عێراقەوە .

بەنداوەکان :

کەرەبان / 1973 تەواو بووە . قەرەقایا 1987 تەواو بووە .

ئەتاتورك 1990 تەواو بووە . ئەمانە دەکەونە تورکیاوە .

التورە / 1973 تەواو بووە.دەکەوێتە سوریاوە .

رمـادی 1954 و هندییـە 1913 تـەواو بـوون . دەکەونـە عێراقەوە .

<u>رووباری دیجلە 1656 کم درێژە .</u>

300 کم دەکەوێتە تورکیاوە .

1358 کم دەکەوێتە عێراقەوە .

بەنداوەکان :

ئاسکی موسـڵ 1974 و سـامەڕا 1956 و کـوت 1939 تـەوا بوون . دەکەونە عێراقەوە .

رووباری ئەردەن 650 کم درێژە

بەنداوەکان :

مقارین 1964 و مخبە 1973 و لیف طلال 1977

تەواوبوون . دەکەونە ئەردەنەوە .

پێویستی ئیسرائیل بە ئاو بە ملیۆن م3

سالّ	هەموو	کشتوکالّ
رێژە بە سالآنە		
1948	350	260
1949		17٪
1958	1،274	1،032
1964	90٪	
1969 ـ70	1،564	1،24
1976	98٪	
1976ـ77	1،670	1،271

ئاو لە ئەجەندەی داهاتوودا

هەموو لە بایەخ و گرنگی ئاو لە مێژووی ژیانی مرۆڤایەتیدا , ئاگادارین . سەرەتای رسکانی ژیانی مرۆڤایەتیش لە هەموو شارستانییە کۆنەکانیدا هەر لە کەناری رووبار و دەریا و سەرچاوە ئاوییەکانەوە بووە . ساتێ مرۆ بەدوای بژێوی ژیاندا وێڵبووە لە کەناری ئاوەکاندا مەودای حەسانەوەی بۆ خۆی هەڵبژاردووە . ئینجا لە سازدانی هێلانە و شارۆچکە و شارەوە گەیشتۆتە ئەم پلەیەی ئەمڕۆ ، کە دەیبینین . دیسان مرۆڤ ئاوی بۆ بازرگانی و هاچۆ بەکارهێناوە . لە دنیای ئەمڕۆشدا ئاو چەکێکی گرنگی سیاسی و سەربازی و سەرچاوەیەکی یەکجار بە نرخ و گەورەی ئابووریشە .

رۆژانی 24 ـ 8 تا 4 ـ 9 ـ 2002 لە شاری یوهانسبۆرگ لە ئەفەریقا UN پاش دەساڵ تێپەربوون بەسەر کۆبوونەوەکەی 1992 ی بەرازیلدا گەورەترین کۆبوونەوەی لە تەمەنی خۆیدا بەست . ئەم کۆبوونەوەیە نزیکە6000 هەزار کەس لە سەرەك دەوڵەت و نوێنەری 109 وڵات و نوێنەر و ئەندامانی چەندەها رێکخراوی نا دەوڵەتی NGO بەشدارییان تێدا کرد . دیارە کێشەکانی ئاو و برسێتی و هەژاری و ژینگە

سەرتۆپی خشتەی کارەکانی کۆنفرانسەکەیان داگیر کردبوو . ئەوەی لەوێدا باسکراوە بریتییە لەوەی لە 2و6 ملیارد مرۆڤ لە دانیشتوانی سەر زەوی لەم کاتەدا نزیکەی ملیاردێك مرۆڤ ئاوی پاکی خواردنەوەیان نییە وە دەستیان پێی راناگات . وە باس لەوە کرا کەوا ئەم ژمارەیە تا ساڵی 2030 دەبێتە نزیکەی 3 ملیارد . وە نزیکەی 5 ملیۆن دەمرن کە زۆربەیان منداڵن . World Watch-Institut لە لێکۆلینەوەیەکدا دەڵێ : نزیکەی 14 تا 30 هەزار کەس رۆژانە بە هۆی نەخۆشی خواردنەوەی ئاوی پیسەوە دەمرن . بۆ رزگارکردنی ژیانی 2 ملیۆن مرۆڤ پێویستی بە 200 ملیارد دۆلار هەیە . ئەمەش پێویستە کاری بۆ بکرێت و هاوکاری بکرێت .

ئاو پێویستییەکی بایەلۆژییە ... بۆ خواردن و خواردنەوە و خۆپاراستن لە نەخۆشی و پاکوخاوێنی بەکاردێت ، چونکە وەك دیارە 90٪ نەخۆشییەکان لە پیسبوونی ئاوەوە دروست دەبن . دیسان بۆ بەختەوەری مرۆڤ بۆ پێویستی ناوماڵ ، پیشەسازی ، کشتوکاڵ ، گەشتوگوزار، سەیرانگا و گەلێ بواری دیکەی ژیان پێویستە .

بەحرەین لە وڵاتە هەرە هەژارەکانی دنیایە لە سەرچاوەی ئاودا ، کەچی رێژەی هەرە بەرزی ئاوی پاکی دەگاتێ . بەڵام بەنگلادیش ئاوی زۆرە ، وەلێ چاك نییە و بۆ خواردنەوە

دەست نادات و باری ئابووری خراپی وڵاتەکەش ڕێگرە لەبەردەم کۆمەڵێ پرۆژەدا کە لەو وڵاتەدا بێتە کایەوە .

ئاو بە هۆی ژەنگاوی بوون و رزینی بۆرییکانەوە پیس دەبێت و لە گەلێ لە وڵاتانی جیهاندا توانای تازەکردنەوە و گۆڕینی ئەو بۆرییانە نییە ، یاخود فەرامۆش دەکرێن . وە هەروەها سەرچاوەی ئاوی خواردنەوە بە هۆی بارانەوە پیس دەبێت و خەرجییەکی زۆری بۆ پاکردنەوە دەوێ تاوەکو شیاوی خواردنەوە بێت . ئاو دیسان بەهۆی ژەهر و پیسی ناو هەواوە پیس دەبێت. لە 20 ساڵی داهاتوودا بەهۆی زیادبوونی 70 - 30 ٪ ژمارەی دانیشتوانی سەر زەوی و زیادبوونی پێداویستی ئاوەوە ، پێویستی 40٪ ئاو بەرز دەبێتەوە . ئەوجا هەتا هەنووکە نزیکەی بڕی 70 ٪ ئاو بۆ کشتوکاڵ و زەویوزار پێویستە و ئەمەش بە هۆی بەرزبوونەوەی پلەی گەرما و بەرەو وشکبوونەوەی زەوی ئاوی زیاتر پێویست دەبێت . هەر بۆ نمونە بۆ بەرهەمهێنانی یەك تەن دانەوێڵە ، پێویستی 1000 تەن ئاو دەخوازێت . 90 ٪ ئاو کۆنترۆڵ ناکرێت و کەس نازانێ چی لێ دێت . لە شوێنێکی وەك ئۆگالالەی ئەمەریکادا ، کە سەرچاوە و حەوزێکی گەورەی ئاوە، ساڵانە 12 ملیارد م3 ئاو وون دەبێت . هۆکارێکی یەکجار گرنگی زیادبوونی مەترسی ئاو پەیوەندی بە

بەرزبوونەوەی پلەی گەرمای زەوییەوە هەیە ، کە تا 2100 بەرێـــژەی 6 ٪ پلـــەی ســـەدی زیـــاد دەکـــات . بـــۆ بەرەنگاربوونـەوەی ئـەم مەترسـییە سەرچـاوەکان بـاس لـەوە دەکـــەن کـــە ســـاڵانە 150 ـ 300 ملیـــارد دۆلار خـــۆی دادەسـەپێنێ . لـە کاتێکدا کـەوا لـە وڵاتێکـی ئـەوروپایی وەك ئەڵمانیادا کە سەرچاوەی ئاویشی هێندە زۆر نییە ، هەر تاکێك بە 130 لیتر ئاو رۆژانە ژیان دەگوزەرێنێ .

800 ملیـۆن مـرۆڤ بـە برسـێتییەوە دەنـاڵێنێ . تـەنها لـە وڵاتێکـی وەك زیمبابۆیـدا نزیکـەی 6 ملیـۆن کـەس برسـێتی هەڕەشـەی ژیانیـان لـێ دەکـات . ملیـارد و نیـوێ مـرۆڤ زیـاتر ئەلەتریکیان نییە و دوو تا سێ ملیارد مرۆڤ بەلوعـە و شـوێنی دەستشـۆری نییـە . بـانکی نێودەوڵـەتی لـە ئامـارێکی خۆیـدا دەڵـــێ 600 ملیـــارد دۆلار بـــۆ 10 ســـاڵی داهـــاتوو بـــۆ مشورخواردنی ئاو و زامنکردنی لە وڵاتانی تازە پێشـکەوتوودا پێویسـتە خـەرج بکرێـت تـاوەکو تووشـی کارەسـاتی گـەورە نـەبین. کێشـە و هـەرا لەسـەر ئـاو لـە دنیـادا باسوخواسـتێکی گەرمە و گـەر چارەسـەرێکی دادپەروەرانـە و یاسـایی دروسـتی نەکرێت ، کە ئەویش دیارە بـە هـۆی ئـەو بارودۆخـە سیاسـییە بەسەر یەکدا هەڵپژاوە ئاسۆی مژدەبەخشی تێدا بەدی ناکرێت، ئەوا مرۆڤایەتی چاوەڕوانی شـەڕی گـەرم و خوێنـاوی گەورەیـە

لەسەر ئاو . لێکۆڵینەوە جیهانییەکان ئاماژە بە 15 شوێنی دنیا دەکەن ، کە لەسەر ئاو بەزم و هەرا دروست دەبێت . بەشی هەرە زۆری ئەو ناوچانەش وان لە ئاسیا و ئەفەریقا دا .

هەر لە دەمی بەسترانی ئەو کۆنفرانسەدا و لە کاتێکدا کە ئیسرائیل وا بەو توندوتیژییە رووبەرووی فەلەستینییەکان دەبێتەوە ، وەزیری ئاو و ئاودێری ئەردەنی حازم ناسر پرۆژەی راکێشانی ئاوی دەریای سووری بۆ دەریای مردوو لەگەڵ ئیسرائیلدا خستە بەر باس ، کە بڕی 8 ملیارد دۆلاری تێدەچێت . هۆکەشی ئەوەیە کەوا دەریای مردوو ساڵانە بەرزی یەك مەتر ئاوەکەی کەم دەکات و تا ساڵی 2050 نیواونیو دەبێت .

+ بۆ ئەم وتارە سوودم لە گۆڤار و رۆژنامە ئەڵمانییەکان وەرگرتووە .

ناونیشانی (ڕێکخراوی خوێندکارانی سۆسیالیستی کورد لەئەوروپا (سۆکسە) :

SOKSE

Postfach 100 673
10 566 Berlin
Germeny

sokse@gmx.de

http://www.PASOK.org

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپەمەنیی شەهید (فەرهاد خەفاف)

Aw

Projey GAP

Elqeyekî tirî kolonyalîzmekirdinî Kurdistan

Halo Berzinceyî

Le bilawkirawekanî (Rêkxirawy Xuêndkaranî Sosyalistî Kurd le Ewrupa - SOKSE)
Çapî dûem - 2004